

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Problematika šikany
na 2. stupni základních škol v Brně

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Vypracovala:
Bc. Hana Havránková

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Problematika šikany na 2. stupni základních škol v Brně“ zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Brno 14. 2. 2010

.....

Bc. Hana Havránková

Poděkování

Děkuji paní PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr., za užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

.....
Bc. Hana Havránková

OBSAH

Úvod	2
1 Šikana jako sociálně patologický jev	4
1. 1 Charakteristika šikany	4
1. 2 Pohled na šikanování	6
1. 3 Vývojové stupně šikanování	8
1. 4 Šikanování versus škádlení	11
1. 5 Příčiny šikanování	13
1. 6 Šikana na základních školách	15
1. 7 Osobnost agresora a oběti	16
1. 8 Dílčí závěr	21
2 Druhy prevence a úspěšné řešení šikany	22
2. 1 Než začneme šikanu vyšetřovat	22
2. 2 Postup školy při vyšetřování šikany	25
2. 3 Následky šikany	29
2. 4 Pomoc a léčba obětí šikany	34
2. 5 Druhy prevence šikany	36
2. 6 Dílčí závěr	50
3 Výzkumné šetření	51
3. 1 Provedení šetření	51
3. 2 Výsledky šetření a jejich analýza	52
Závěr	75
Resumé	78
Anotace a klíčová slova	79
Seznam použité literatury	80
Seznam příloh	81

Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila téma „Problematika šikany na 2. stupni základních škol v Brně“. Jde o sociálně patologický jev, o který je v posledních letech často diskutovatelným tématem. Šikana není novým jevem, vždy existovala, avšak v mírnějších podobách. Její aktuálnost souvisí s jejím rozšířeným polem působnosti a zvyšující se intenzitou a brutalitou. Stále více dětí chodí do školy se strachem a pláčem. Dochází u nich k narušení psychického i fyzického zdraví. Myslím si proto, že je důležité se tímto problémem zabývat, rozšiřovat informovanost učitelů i rodičů a zejména tento problém řešit a nezavírat před ním oči.

Téma školní šikany je mi blízké, neboť pracuji na základní škole u dětí s poruchami chování. Zde se setkávám s žáky, kterým ubližují jejich spolužáci.

Pro zpracování teoretické části použiji rozbor přečtené literatury i vlastní zkušenosti získané na mém pracovišti. V praktické části zpracuji výzkumné šetření metodou anonymního dotazníku.

Pro přehled zpracuji svoji práci do odstavců a kapitol. V první kapitole se zabývám kromě charakteristiky šikany, která zahrnuje různé definice autorů, i různými pohledy na šikanu, vývojovými stupni šikany, odlišností šikany od škádlení, příčinami šikanování, specifikou dětské šikany a konečně také osobností agresora a oběti.

Druhá kapitola se zabývá prostředky, které se užívají pro prevenci šikanování a zmiňuje se o institucích spolupracujících se školou na úrovni prevence šikanování. Rovněž poukazuje na možná řešení šikany, strategii a chyby při vyšetřování. Ukazuje na následky šikany, které se netýkají pouze oběti šikany, ale i agresora a ostatních dětí přihlížejících šikaně. Ovšem dalekosáhlé důsledky šikanování jsou nejvíce závažné pro oběť, proto jmenuji různé kroky vedoucí k návratu do předchozího života.

Třetí kapitola zahrnuje výzkum na dvou brněnských základních školách (ZŠ, Starý Lískovec a ZŠ, Královo Pole). Provedla jsem ho pomocí dvou typů anonymních dotazníků – první typ je určen žákům ZŠ, druhý pro výchovné poradce základních škol. První z nich zkoumá postoje žáků k šikaně a jejich

informovanost o šikaně. Druhý dotazník zjišťuje, zda se zkoumané ZŠ aktivně věnují prevenci a řešení šikany. Pro lepší přehled využiji tabulky a grafy.

Zdrojem informací je mi odborná literatura a zkušenosti získané při působení na ZŠ v Brně, kde pracuji u dětí s poruchami chování. K naplnění cíle jsem použila metodu anonymního dotazníku.

Jsem si vědoma toho, že poznatky získané výzkumným šetřením nelze zobecnit a platí pouze v daném zkoumaném souboru.

Cílem mé diplomové práce je **zjistit, do jaké míry jsou žáci II. stupně ZŠ o šikaně informováni a jaké k ní a jejímu řešení zaujímají postoje.** Dalším cílem je **zjistit, zda se zkoumané ZŠ zabývají prevencí a řešením šikany.**

Výčet hypotéz:

- 1. Více jak 70% dětí navštěvujících II. stupeň ZŠ se s pojmem šikana již setkala a ví, co tento pojem znamená.*
- 2. Šikanu jako vážný problém vidí méně než 40% žáků II. stupně brněnských ZŠ.*
- 3. Více jak 50% dětí nechce nebo se bojí pomoci slabšímu spolužákovi, kterému je ubližováno.*
- 4. Více jak 70% dětí ví, co mají dělat v případě, že by staly obětí šikanování a někomu se s ní svěří.*
- 5. Zkoumané brněnské školy se aktivně zabývají prevencí a řešením šikany.*

První čtyři hypotézy zjistím na základě anonymního dotazníku pro žáky II. stupně brněnských ZŠ. Pátou hypotézu vyhodnotím na základě anonymního dotazníku pro výchovné poradce brněnských ZŠ.

1 Šikana jako sociálně patologický jev

1.1 Charakteristika šikany

Pojem šikana či šikanování vymezují různí autoři odlišně, i když v podstatě jsou si velmi podobné. Pro ukázkou níže uvádím některé z mnoha definicí.

Slovo šikana je odvozeno z francouzského „chicane“, což znamená zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů, a to například ve vztahu k podřízeným nebo vůči občanům, na nichž šikanující úředníci zbytečně požadují další a další nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic čekat apod.

„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině.“¹

„Jedná se o agresivní jednání, pomocí kterého si šikanista způsobováním fyzických nebo psychických útrap zjednává či udržuje převahu nad svou obětí. Cílem agresora je získat nad druhými osobami pocit převahy, moci, určité výhody.“

„Šikanu můžeme stručně definovat jako fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrožit nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří slovní agrese (urážky, pomlvy, zesměšňování), fyzická agrese (bití, týrání, ohrožování zbraní), příkazy, krádeže a ničení věcí.“²

¹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 25 – 26.

² BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 26.

„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“³

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“⁴

„Šikanování je způsob chování, umožňující, většinou v bezprostřední komunikaci, fyzickým a psychickým týráním druhých získat nad nimi pocit převahy, moci, určité východy.“⁵

„Za šikanování je považována systematická agrese, která je zpravidla opakovaná a dopouští se jí jednatel či skupina vůči jinému jednotlivci či skupině. Podstatné přitom je, že se nejedná o střetnutí rovnocenných partnerů v konfliktu, ale že oběť šikanování je vůči útočníkovi prakticky bezbranná. Může se jednat jak o násilné fyzické, tak i psychické či verbální.“⁶

³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 27.

⁴ *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy č.j.: 28 275/2000-22

⁵ JILČÍK, T., PLŠKOVÁ, A., Zapletal L. *Sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2005, 51 s.

⁶ MÜHLPACHR, P. *Kapitoly ze sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003, 84 s.

1.2 Pohled na šikanování

Pro přiblížení se a pochopení pojmu šikany uvádí M. Kolář praktické pohledy na šikanování, které nesmíme při řešení konkrétního případu opomenout:

1. šikanování jako nemocné chování (pohled z vnějšku)
2. šikanování jako závislost (pohled zevnitř)

ad 1.

Přehled konkrétních typů a forem agresí a manipulací:

Fyzická agrese a používání zbraní

Agresoři oběť:

- škrtí šálou či páskem až do ztráty vědomí,
- dusí ručníkem, přičemž ji měří čas výdrže,
- drží za nohy z okna a předstírají, že ji pustí,
- bodají kružítkem až teče krev,
- svléknou do naha a křičí na ni sexuální vulgarismy,
- obtiskují do rukou nažhavené kovové předměty,
- mlátí kabelem, tyčí, páskem přes různé části těla,
- vystavují hromadnému kopání,
- fackují a bijí pěstmi do obličeje,
- stříhají a opalují vlasy,
- malují fixem po jejím těle.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- Agresoři oběti vyhrožují zabitím, mučením, násilím ale i po telefonu,
- zastrašují ji plynovou pistolí, vystřelovacím nožem, boxerem,
- nadávají jí, uráží její rodiče,
- vysmívají se jejím slabostem, handicapům, neúspěchům, chybám a trápení.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresoři berou oběti peníze,
- ničí její oblečení a školní pomůcky, kreslí na ně fašistické symboly,
- plivou jí po svačině, do bot,
- schovávají jí jízdenky, lístky na oběd, aktovku.

Násilné a manipulativní příkazy

Oběť je nucena:

- nosit ponižující cedulky,
- pít nápoj znečištěný plivanci,
- klečat před agresory a prosit je o milost,
- platit agresorům svačiny,
- psát za ně úkoly a písemné testy,
- chodit všude poslední a nebavit se s kamarády,
- lézt pod lavicemi a hlásit stanice metra.

Zraňování izolací oklikou a „uměleckými“ výtvary

- spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav,
- při obědě se od ní všichni odsedají,
- zaplavují ji urážejícími básněmi, kresbami a příběhy.⁷

ad 2.

Mezi obětí a agresorem existuje nesvobodný vztah, jakási skrytá spolupráce. Oběť se k agresorovi chová vstřícně, kamarádsky a někdy dokonce za ním chodí. To většinu z nás mate. Tyran svou oběť zlomí a dělá si s ní, co chce on sám.

Na počátku závislosti jde o hraní se strachem – tzn. dokázání druhému, že má větší strach než sám trýznitel. Zpočátku je to legrace, která se najednou přesmykne do závislosti. Agresor začne při trápení oběti prožívat příjemné pocity. Oběť se „hře“ podvolí a vyhledává ji. Trápení se postupně zvyšuje a její křehké obrany se prolomí. Šikanované dítě prožívá pocity deprese. Proces závislosti může

⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 27 – 30.

dojít až ke ztotožnění oběti s agresorem – považuje ho za kamaráda, obdivuje ho a poslouchá na slovo.

Podstatné je uvědomit si tuto zvláštní spolupráci hlavních účastníků šikany a nenechat se zmást sebezničujícím chováním oběti.

Pro představu uvádím následující příběh: *Mirka spolužáci nutili, aby ostatním klukům kradl občanky a peníze. Na jejich pokyn dokonce polil ve škole podlahu benzínem a zapálil ji. Dělal všechno, co mu poručili. Nakonec se zhroutil a skončil na psychiatrii.*⁸

1.3 Vývojové stupně šikanování

Šikana se neděje ve vzduchoprázdnu. Není záležitostí pouze agresora a oběti, je onemocnění celé skupiny (v tomto případě problémem celé třídy). Znalost vývojových stadií šikany je důležitý, neboť existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a v léčbě u počátečního a pokročilého onemocnění skupiny. Při tomto nerespektování bychom mohli více ublížit než pomoci.

Vztahy při šikaně se vyvíjí následovně:

❖ 1. stádium: zrod ostrakismu

Šikanování se může objevit v téměř každé skupině. Podmínky vzniku mohou být zcela běžné a nenápadné. Kázeň bývá ve skupině dobrá a agresori nejsou nemocní sadisté, ale obyčejní kluci a holky.

V každé skupině se objevují jedinci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení. Označujeme je často pojmem obětní beránek, černá ovce, outsider, omega apod. Tito jednotlivci zažívají prvky šikanování, tzv. ostrakismus. Je pro něj charakteristické mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře. Je neoblíbený, není uznáván. Ostatní ho odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, dělají na jeho účet legrácky apod.

⁸ <http://www.sikana.org>

Tato situace je zárodkem šikanování a nese s sebou riziko dalšího negativního vývoje.

❖ 2. stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakismus přerůstá do dalšího stádia. Nejčastější jsou následující dvě příčiny:

- *Náročné situace* (např. písemný test, konflikt s učitelem, ale i jen pouhé chození do školy) zvyšují napětí a ostrakizovaní žáci začínají sloužit jako ventil.
- *Přítomnost výrazně agresivních asociálních jedinců* v rámci jedné třídy, kteří od počátku užívají násilí pro uspokojování svých potřeb. Chuť moci při bití a týrání slabého prolomí zábrany a toto chování opakují.

Další vývoj závisí zejména na pozitivním zaměření skupiny a na postojích k šikaně. Ta neuspěje při soudržnosti, kamarádských vztazích, pozitivních morálních zásadách a negativním postoji k násilí. Pedagogovi chvíli trvá, než takovou skupinu vytvoří. Pokud je ale ponechaná sama sobě, nastupuje skrývání vlastního strachu a využití strachu druhého. Pokud je imunita skupiny oslabena, jsou prvky šikany trpěny a násilí zakořeněny. Porušená imunita skupiny může být způsobena počátečním zmatkem, lhostejnými vztahy, rivalitou, nepřátelstvím, nepříznivými postoji k šikaně apod.

❖ 3. stádium: klíčový moment – vytvoření jádra

Jestliže se nepostaví pevná hráz manipulacím a fyzické agresi jednotlivců, vytvoří se skupinka agresorů – tzv. úderné jádro. Tato skupinka začne spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti (nejslabší jedince). Skupina je již zhruba rozdělena na podskupiny, které bojují o vliv. Jestliže se nezformuje silná pozitivní skupina, která bude rovnocenná s podskupinou tyranů, může šikana dále pokračovat. Bohužel se silně

podskupiny charakterních žáků neobjevují často. Navíc mají vůči agresorům nevýhodu, protože „nebonzují“. Tím umožňují další vývoj šikanování.

❖ 4. stádium: většina přijímá normy agresorů

Normy agresorů jsou většinou žáků přijaty a stanou se jakýmsi nepsaným zákonem. Dochází k proměně skupiny. I nejmírnější a nejukázněnější žáci se začnou aktivně podílet na týraní spolužáka a prožívají přitom uspokojení.

❖ 5. stádium: totalita neboli dokonalá šikana

Pokud nedojde k radikálnímu zakročení zvenčí, nastupuje poslední stádium šikany. Normy agresorů jsou přijaty všemi členy skupiny. Žáci tvoří dvě sorty – otroky a otrokáře. Agresoři sami sebe titulují nadlidmi, nacisty, plantážníky, králi, ministry, kingy, mazáky apod. Oběti pojmenovávají podlidmi, židy, negry, poddanými, nevolníky, bažanty atd. Otrokáři využívají na otrocích všeho (materiálních hodnot, jejich těla, citů, rozumových schopností, školních znalostí atd.). Původně neutrální členové skupiny jsou více konformnější – se zájmem přihlíží, aktivně se podílejí či dokonce realizují šikanování. Brutální násilí se považuje za normální, zbytky lidskosti jsou vytěsněny, chybí pocit viny. Otroci jsou závislí na agresorech a jsou schopni pro ně udělat cokoliv. Nesnesitelné utrpení řeší oběti únikem do nemoci, záškoláctvím, někdy i sebevraždou. Prorůstání násilí do oficiální školní struktury je poslední metou k absolutnímu vítězství šikanování. Jde o případ, kdy vůdcem jádra šikany je kultivovaný, oblíbený jedinec, který má výborný prospěch. Rád plní úkoly svěřené pedagogem, organizuje a usměrňuje kázeňsky třídu. Pedagogové proto za ním stojí a podporují ho. Volání o pomoc směrem k oběti šikany je přehlíženo nebo vyloženo v její neprospěch.⁹

⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 35 – 44.

1.4 Šikanování versus škádlení

Je nesmírně obtížné určit, zda je konkrétní případ šikanováním či pouhým škádlením. Zjednodušeně lze však říci, že škádlení je legrací pro obě dvě strany. Pokud to druhá strana nebere jako legraci a zraňuje ji to, iniciátor škádlení cítí lítost a v tomto jednání dál nepokračuje. U šikany nastává stav opačný. Agresor má za cíl druhému ublížit – své chování opakuje i stupňuje, dokonce pociťuje radost z trápení. Škádlení může být i nepříjemné a může i zabolet, ale není jednostranné. Druhý se může bránit. Aktéři se mohou vyměnit a v případě potřeby ze škádlení odstoupit. Dítě je po škádlení uvolněné, radostné, někdy našťavané, ale nikdy neponížené a zraněné.

Následující tabulka nám podrobněji vysvětluje rozdíl mezi škádlením a šikanováním.

ŠKÁDLENÍ	ŠIKANOVÁNÍ
Definice: Škádlení patří k rovnocenným, kamarádkým nebo partnerským vztahům. Chápáno je jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a v němž není vítěz ani poražený.	Definice: Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje, nebo to prostě bolí.
1. Záměr: Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.	Záměr: Ublížit, zranit a ponižovat.
2. Motiv: Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé. Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry. Zodolňování, zmužnění.	Motiv: Základní tandem – moc a krutost. Další motivy překonávání samoty, zabíjení nudy, zvědavost ala Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého.
3. Postoj: Respekt k druhému a sebeúcta.	Postoj: Devalvace, znevážení druhého.
4. Citlivost: Vcítění se do druhých.	Citlivost: Tvrdost a nelítostnost.
5. Zranitelnost: Dítě není zvýšeně zranitelné a precitlivělé.	Zranitelnost: Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.
6. Hranice: Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.	Hranice: Prolamování hranic, „znásilňování“ druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.

7. Právo a svoboda: Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opěťovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.	Právo a svoboda: Bezpráví. Pokud se dítě brání nebo dokonce „legraci“ oplatí, je tvrdě ztrestáno!
8. Důstojnost: Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Důstojnost: Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.
9. Emoční stav: Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Emoční stav: Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.
10. Dopad: Podpora sebehodnoty, pozitivní nálada.	Dopad: Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.

Příklad: Otec Tomáše požádal třídní učitelku o mimořádnou schůzku a informoval ji, že jeho syn je šikanován spolužákem Pavlem. Svoje tvrzení se snažil zdůvodnit důkladným seznamem situací, které jsou pro chlapce bolestivé. Některé uvedeme: Když pan učitel Hrdlička vysloví jeho příjmení, Pavel se začne smát. Neustále spojuje jeho příjmení s dalšími slovy, např. „fousíkjů“ v narážce na „ajsíkjů“ (ICQ), „fouzidle, „foussešit, „fouskniha“. Často se schválně před Tomášem drbe na bradě a tím předvádí, že se drbe ve vousech a někdy to přitom komentuje slovy „Fous“, aby tím opět zesměšnil jeho příjmení. Cokoliv se stane, bezdůvodně to komentuje tím, že to udělal Fous. Stále si vymýšlí různé nepravdivé zesměšňující příběhy o otci Tomáše. Například vykládá, že pan Fous řídí autobus a paní učitelka Nováková ho stopuje. Pavel přizve spolužáka Petra k sobě, pak oba najednou dají hlavu k hrudi a nahlas s posměšným přízvukem řeknou: „Fous“, pak se začnou smát.

Třídní učitelka a Pavlova psycholožka to označily za škádlení, které je běžné. Podrobnější informace ukázaly, že Tomášovi již delší dobu ubližuje skupinka tří chlapců, v čele s Pavlem, jimž se nedokáže bránit. Ostatní se tomu smějí a jeho to hodně trápí. Doma má zkaženou náladu. Ráno ho bolí břicho nebo hlava a nechce jít do školy. „Srandičky“ ti tři dělají někdy ještě jedné spolužačce, která se i rozplakala.

Jsou vybrány záměrně mírné projevy, které mohou být sporné.

Hranice mezi šikanováním a škádlením není ostrá. Mezi šikanováním a škádlením existuje spektrum dalšího chování, které lze následně škálovat na: laskavé škádlení – divoké škádlení – neobratné nepříjemné škádlení – agresivní

bolestivé škádlení – prvky šikanování – 1. stadium šikanování, tzv. ostrakismus – vyšší stadia šikanování.¹⁰

1.5 Příčiny šikanování

Všichni jsme byli jednou dětmi a vyrůstali jsme ve zvláštním klimatu násilí. Násilí je v své podstatě přítomno v každé generaci a každé rodině. Nikomu není tak cizí, jak by chtěl. Každá doba je jiná a má své specifické podoby násilí. Jeden z důvodů násilí tkví v tom, že mnohé rodiny nejsou pro své děti oporou. Ať už je to z důvodů pracovního vytížení, zabýváním se vlastním přežitím či přehlížením dětských starostí. Dětem chybí představa, co je a co není správné. Ve volném čase jsou ponechány samy sobě. Nevědí, co mají dělat, tak na sebe upozorňují násilím. Kromě toho se u chlapců vyskytuje nesmyslná touha po mužnosti. Nechápu a nerespektují svoje vlastní hranice, ani hranice ostatních. Děti jsou kladně ceněny, jen pokud nosí domů pěkné známky. Výkon je daleko více hodnocen než sociální chování. Děti často neví, jak se mají v rozličných situacích zachovat, protože je to nikdo nenaučil.

Nejspíše neexistuje rozený násilník. Ani dětství bez násilí nezaručuje, že se z dítěte stane slušný člověk. V dnešní době existuje více agresivních dětí. Snížil se práh zábran k ublížení či uškodění druhému. Násilí je stále více používáno svévolně a záměrně.¹¹

Další z možných příčin šikanování souvisejí s:

- **osobnostními rysy agresorů a obětí,**
- **podmínkami okolí školy (sociálními, kulturními),**
- **prostředím uvnitř školy (klíma školy, složení žactva),**
- **lhostejností okolí,**
- **prosazováním určitých ideologií (fašismu),**
- **anonymitou prostředí,**
- **absencí výchovného vedení a právního postihu,**

¹⁰ <http://www.sikana.org>

¹¹ HELMUT, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000, s. 29 – 34.

- **absencí požadavku k neagresivnímu chování**

V současné době chybí ve společnosti požadavek po neagresivním chování. Trestní zákon sice myslí na postih agresivního chování a i učitelé děti nabádají, aby si neubližovaly a chovaly se slušně a ohleduplně. Avšak svět, ve kterém žijeme a přístup okolí k agresivnímu chování si říká o jednání zcela opačné. Policejní statistiky ukazující nárůst kriminality u dětí jsou toho důkazem. Dnešní děti nemají pocit, že by překračovaly něco, co se nesmí, když se chovají agresivně. Vidí to ostatně kolem sebe.

- **se znaky zařízení, kde se šikaně daří**

Šikana se vyskytuje v různých typech kolektivů – ve škole, výchovných ústavech atd. Jde o uzavřené celky, ze kterých po určitou dobu není úniku bez sankce.

- **místy, kde dochází ve škole k šikanování**

Dochází k němu před školou, cestou ze školy a do školy i v ní samotné – před začátkem první vyučovací hodiny, o přestávkách i při vyučování. Nejčastějšími místy jsou šatny, WC, zákoutí chodeb, jídelna a školní pozemek. Agresoři si vybírají tedy místa, kde jsou nejvíce mimo dosah vyučujících. Z výše uvedeného zde zmiňuji důležitost uplatňování dozorů pedagogů i ostatních zaměstnanců školy – např. školníka.

- **s činy, výroky, popř. prohlášení dospělých osob**

Dopouští se jich osoby, které by měly být ochránci slabších. O těchto lidech hovoříme jako o „prolévačích oleje do ohně“, neboť svým vystupováním podněcují šikanování.

- a) Učitelé jako „přilévači“ oleje do ohně

Podnět k šikaně může, i nechtěně, dát i učitel. Necitlivě se chová k určitému žákovi (ironie, zesměšňování před třídou) či neřešením zjevných znaků šikany, které si třída vyloží jako její schválení.

Příběh vozíčkáře: Do 6. ročníku ZŠ nastoupil vozíčkář. Děti ho začaly šikanovat. Když se svěřil doma, začala se šikana ve škole vyšetřovat. Ukázalo se, že velký podíl viny na této události měla třídní učitelka. Dávala najevo, že chlapce ve třídě nechce – přiděluje jí spoustu práce, ostatní zdržuje apod. Její chování se přeneslo na žáky. Píchali ho špendlíky do zad, posmívali se mu, že je zrůda, říkali mu, že patří do plynu atd. Chlapec byl přeřazen do jiné třídy a šikana utichla.

b) Rodiče jako „přilévači“ oleje do ohně

Někteří rodiče vedou své děti k tomu, aby se prosadily v tomto nepřátelském světě. Vedou je, aby měly tvrdé lokty, protože jenom tak se podle nich uplatní. Vštěpují jim názor, že přežívají jen ti silní. Slušnost se jim jeví jako slabost. Šťastný život spatřují v hrubosti, síle a fyzické převaze. Touto výchovou podporují u potomků prosazování se na úkor slabších jedinců pomocí síly. Šikana má zelenou.¹²

1.6 Šikana na základních školách

Šikana je stará jako škola sama. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské necnosti. V minulosti ve školách panovala přísnější kázeň a děti si k vyučujícím nemohly dovolit ani zlomek toho co dnes. Ovšem na starých britských internátních školách byla šikana častá a tuhá, podobná dnešní armádě.

V posledních desetiletích častost a intenzita šikanování stoupá, stejně jako jiné agrese. Starší pedagogové také upozorňují na nový jev – tzv. nemotivované násilí. Jde o krutost bez prožitku vzteku, nenávisi či uspokojení, zkrátka násilí, které je vykonáváno jen tak bez důvodu.¹³

Šikanování u dětí se vyznačuje určitou specifičností, i když její kořeny problémů a mechanismus jsou stejné jako u dospělých. Má jinou mozaiku agrese, nižší brutalitu, menší účinnost manipulace, a tím i existenci tzv. dokonalých šikan. I když někteří dospívající jedinci se snaží dospělým vyrovnat. U školních šikan se nevyskytuje sexuální sadismus, ale setkáváme se s „humorem“ obsahující sexuálními aspekty (př. robustní žák zalehne subtilnějšího spolužáka a křičí mu do ucha sexuální vulgarismy). Dětské šikany jsou oproti šikanám mládeže více náladové, méně vytrvalé a propracované. Připomínají spíše štvanici. Lépe se odhalují a jednodušeji napravují.

Existují i specifika vzhledem k pohlaví a prostředí. U dívek je výskyt šikanování oproti chlapcům nižší, alespoň tedy brutálních forem. Překvapení však přinesl výzkum, který ukázal, že naše dívky šikanují třikrát častěji než dívky

¹² BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 50 – 59.

¹³ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 16 – 17.

skandinávské. Samozřejmě se objevují případy, které se vymykají standardu. Jde ale o výjimky. Nejkrutější šikany, se odehrávají tam, kde je žije oběť společně s agresory. Rizikové jsou dlouhodobější pobyty mimo školu (zájezdy na hory, pobyty v přírodě). Bezkonkurenčně vedou internáty, dětské domovy, výchovné ústavy.¹⁴

1.7 Osobnost agresora a oběti

Osobnostní charakteristiky agresorů a obětí šikany jsou pro vznik a vývoj tohoto jevu velmi důležité. Představují nejrizikovější faktory pro její nastartování.

Agresoři

Iniciátoři jsou vždy ti „silní“, alespoň v dané skupinové konstelaci. Jsou to žáci, kteří umí svůj strach skrývat a využívat strachu ostatních. Zápas spojené s rizikem v nich vyvolávají euforii, která přehluší vnitřní neklid a strach. Zpravidla jsou fyzicky zdatní, přinejmenším ve srovnání s obětí. Lze u nich registrovat skvělý pocit z utrpení a ponížení oběti a silná touha po moci. Tyto pocity jsou hlavními motivy jejich počínání. Jejich osobnost je duchovně a mravně nezralá.¹⁵

Překračují pravidla soužití mezi lidmi, což je spojeno i s ničením věcí pro zábavu, nerespektováním soukromého vlastnictví a podváděním. Mísí pravdu se lží a používá jakýchkoli výmluv, aby dosáhl svého. Svědomí je zakrnělé.¹⁶

Z praktického diagnosticko-nápravného hlediska se vyskytují tři typy agresorů šikanování:

1. typ - hrubý, primitivní, impulzivní, s kázeňskými problémy a narušeným vztahem k autoritám.

Šikanuje tvrdě, masivně, vyžaduje poslušnost, užívá šikanu k zastrašování ostatních. *Rodinná výchova*: častá agrese a násilí.

¹⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 47 – 50.

¹⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 84 – 89.

¹⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 33.

2. typ - slušný, kultivovaný, narcistický, úzkostný, někdy sexuálně sadistický.

Šikanuje cíleně a rafinovaně, obvykle skrytě, beze svědků.

Rodinná výchova: důsledný a náročný přístup, vojenský dril bez lásky.

3. typ - optimista, dobrodruh, výmluvný, sebevědomý, oblíbený.

Šikanuje pro pobavení. Snaží se tímto zdůraznit svoji zábavnost.

Rodinná výchova: citová subdeprivace, absence duchovních a mravních hodnot v rodině.¹⁷

Iniciátoři a aktivní účastníci šikany se od ostatních dětí mnoho neliší. Nejde o sadistické psychopaty, ale o jedince, kteří jsou velmi egoisticky a egocentricky zaměřeni. Agrese a krutost, která se nachází v každém z nás, u některých jedinců nemá zábrany k bujení a rozvoji. Nejde tedy o problém psychopatologický, ale duchovní a morální.

Mučení a popravky vždy přitahovaly publikum. Bolest druhých má jen malou váhu ve srovnání s tím, jaké nám působí potěšení. Snad jen strach z trestu a zákony zabraňují rozvíjení krutosti člověka. Zákaz mučení způsobuje, že se uplatňuje mnohem záladnější a jemnější forma týrání a trápení – šikana. V lidském jedinci je zakódována nejen krutost, ale i soucit s druhým. Zdá se, že lidé zalévají zlo a dobro nechají usychat.

Agresor je člověk, který se vyhnul duchovnímu růstu a ustrnul na počátečním stupni vývoje. Jde mu pouze o sebe samého, je lhostejný k tomu, co způsobuje druhým. Duchovně neprobuzená bytost jedná antisociálně, prospěchářsky a manipulativně. Má pocit, že je lepší než druzí a že jeho jednání je oprávněné.

Duchovní prázdnota není překážkou vysoké inteligenci, hluboké vzdělanosti, tvořivosti. I takoví lidé mohou mít zakrnělý charakter. Agrese tu není kultivována a slouží primitivnímu já. Tato porucha vyvíjí nejrůznější druhy zla, mezi něž patří i šikanování.

¹⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 84 – 89.

Duchovní zralosti ovšem dosahují dospělí jedinci. Některé děti mohou být maximálně na jejím počátečním vývoji. Jedná se o děti, kterým rodina a škola dává možnost duchovně se vyvíjet. Duchovně probuzené děti se iniciátory šikany nestávají.

Duchovní a mravní vývoj spolu úzce souvisí. Zjednodušeně lze říci, že duchovně zakrnělí agresori se ocitají v morálním bezvědomí. Nemají pocity viny, netrápí se tím, že někomu ublížili. Trest vnímají jako křivdu. Morální slepota má charakter obrany sebepojetí. Pro ochranu sebepojetí učiní téměř všechno. Aby odvrátili úzkost z možnosti rozvrácení obrazu o sobě, popírají a vytěšňují realitu. Odmítají se vidět jako nelítostné tyrany, kteří mučí své spolužáky. Zdrojem morální slepoty je výrazná egocentričnost a sobeckost. Považují se za střed světa a podle toho si upravují mravní normy. Lidi chápou jako věci, které lze využít. Svědomí se neozývá. Vždy si najdou přijatelné vysvětlení pro své nemorální jednání. Netuší, že jsou vedeni potřebou rozpouštět vlastní strach a vytvářet falešný pocit bezpečí.

Sobecká a sebestředná orientace agresorů spočívá v nelásce k sobě. Na první pohled to vypadá absurdně. Agresori mají totiž narušený vztah k sobě samému, jsou na sobě závislí. Sobectví je chtivost, nutkavá nenasycenost. Sobec se soustřeďuje sám na sebe, nikdy není spokojený. Má strach, že může něco ztratit. Nemá se rád, dokonce sebou pohrdá. Nemá vnitřní jistotu, která existuje na základě opravdové lásky.¹⁸

Oběti

Charakteristika oběti je oproti popisu agresora poněkud obtížnější. Téměř každá skupina si nějakou oběť najde. Při troše smůly se může obětí stát kterékoliv dítě. Nejsou to žádní defektní jedinci, pouze „nejslabší ze slabých“. Neumí skrývat a využívat strachu druhých. Je u nich viditelná bojácnost a zranitelnost. Mají vrozenou „slabou“ reaktivitu v zátěžových situacích. Ve střetech ztrácí hlavu, propadají panice, výčitkám svědomí a přílišné sebekritičnosti. Oběti bývají často nějak oslabené, mívají nějaký tělesný (malá fyzická síla, obezita, mimořádnost ve vzhledu) nebo psychický handicap (hyperaktivita s poruchou pozornosti,

¹⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 72 – 78.

specifické poruchy učení, opožděný duševní vývoj). Oslabení je celá řada, mezi další patří např. depresivní stav, vyčerpání po dlouhodobé nemoci, nízký socioekonomický status rodičů a odlišnost od skupinové normy (geniální či podprůměrní žáci, rasově odlišní).¹⁹

Riziko spočívá také v tělesné slabosti a neobratnosti, neschopnosti porvat se a zanádat od plic, aby agresor ustoupil. Obvykle jde o děti tiché, plaché, citlivé, submisivní, bez dostatečného sebevědomí a těžko prosazující. Od raného dětství jsou zvýšeně citlivé a bázlivé. Bývají osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružit a zaujmout. Mají odmítavý postoj k násilí.²⁰

Oběti šikany lze dělit pomocí typologie:

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
2. oběti „silné“ a nahodilé,
3. oběti deviantní a nekonformní,
4. šikanovaní žáci s životním scénářem oběti.²¹

Rodinné prostředí šikanujícího dítěte

Agrese se utváří v předškolním věku, podle některých autorů již v prvních letech života. Roli hrají temperamentové dispozice (vznětlivost, impulsivita) a menší citlivost k následkům jednání. Tyto vlastnosti vedou k agresi, jestliže k těmto vlastnostem přistoupí i určitý způsob výchovy, tj. zacházení s dítětem (nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost, negativní city, kruté tělesné tresty) a tolerance k násilí, jež je rodiči podporováno („Co můžeš, urvi, zadarmo ti nikdo nic nedá.“). Výzkumy ukazují i velmi úzkou souvislost mezi chováním otce agresora a šikanováním. Šikanující chlapci a dívky mají chladné a nepřátelsky projevující se otce, kteří současně brzdí autonomii dítěte.

Souvislost sociální vrstvy rodiny se šikanou není jednoznačný. Ve skandinávských zemích, kde sociální rozdíly nejsou natolik patrné, na sociální úrovni nezáleží. Zatímco v USA a Velké Británii je spojení nízké sociální statusu s šikanováním do jisté míry spojeno, což odpovídá i zkušenostem českých pedagogů.

¹⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 87 – 89.

²⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 34 – 38.

²¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 89.

Řada agresorů ale pochází i z podnikatelsky úspěšných rodin, kde se rychle zbohatlý rodiče zcela věnují práci, zato děti rozmazlují astronomickým kapesným.²²

Rodinné prostředí šikanovaného dítěte

Tyto děti rodiče nenaučili základní pravidla spolubytí v kolektivu. Neumí se postavit ostatním a neporadí si samo, bez pomoci druhých. Je možné, že je rodiče příliš hýčkají a nadměrně ochraňují či naopak jsou citově chladní, dítě nikdy neobejmou a neprojeví mu ani malinko něžnosti. Potomek si na tomto základě o sobě vytváří výrazně podhodnocenou představu – připadá si, že není k ničemu, že je nikdo nemůže mít ani rád. Rovněž si neosvojí pocit vnitřního bezpečí. Nikdo je totiž nepodpořil v tom, aby se cítilo silné. Takové dítě je slabé, poddajné a schopné všeho, aby si získali lásku. Kromě citové oblasti se může jednat i o nedostatky ve výchově, kdy rodiče potomka nenaučí, kde jsou hranice tolerance. Například mu připadá, že bití je zcela normální, poněvadž je svědkem bití mamky otcem.²³

Prognóza agresorů a obětí

U agresorů se v posledních ročnících ZŠ zhoršuje prospěch a stávají se členy pochybných part. V dospělosti se u těchto chlapců objevují konflikty se zákonem. Pokud získávají zkušenosti, že se krutost vyplácí, agresivita u nich stoupá. U šikanujících dívek se setkáváme s krutostí k vlastním dětem.

Dětské oběti se obvykle v dospělosti šikaně vyhnou. Nesou si s sebou nešťastně prožité dětství, negativní poznání a zkušenosti, některé i následky (deprese, pocity méněcennosti, pochyby o sobě samém).²⁴

²² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 33 – 34.

²³ BOURCET, S., GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha: Albatros, 2006, s. 22 – 24.

²⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 38 – 39.

1.8 Dílčí závěr

Šikanování patří mezi sociálně patologické jevy. Šikana v souvislosti se školou představuje chování, které se vyznačuje fyzickým a psychickým týráním žáka jeho spolužáky. Netýká pouze hlavních aktérů šikany – tj. agresora a oběti, ale i celé skupiny. Důležitými charakteristikami šikany je nepoměr sil účastníků šikany, opakovanost a úmysl ublížit druhému.

2 Druhy prevence a úspěšné řešení šikany

2.1 Než začneme šikanu vyšetřovat

Úloha pedagogů

Šikanování na školách je velmi rozšířené a zhoubné. Proto je nutné, aby pedagogové absolvovali „kurz první pomoci“, neboť jejich dobře míněné pokusy pomoci většinou ztroskotají, často i ohrožují oběť. Také rodiče oběti nesmíme nenechat na holičkách. Zůstávají s bolestí svého dítěte a sami se nedokážou postavit bezpráví. Důležitá je rovněž spolupráce školy a rodičů dětí.

Následující metodika uvádí jak postupovat, když dojde k prozrazení šikany a naučí poskytnout pomoc v jejich počátečních fázích. Umožňuje pedagogům rozpoznat, že šikana dospěla k nejpokročilejším stupňům, tudíž je nutné vyhledat specialistu.

Pokud chce pedagog šikanu odhalit, potřebuje být připraven na to, že se tak trochu stane laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Bude navíc poskytovat ochranu a emoční podporu oběti, která se často nachází v krajní nouzi. Pedagog se bude muset citově a časově angažovat.

Za pádné důvody k vyšetřování považujeme přímo alarmující signály a signály nepřímo varující.

1. Přímo alarmující signály se nesmí ponechat náhodě. Vyhledáváme je nejlépe pomocí jednoduchým dotazníků. Doporučuje se vyvěšení informačních letáků pro děti. Obsahují, co mají děti dělat, kde hledat pomoc apod.
2. Nepřímo varující signály jsou stejně důležité, ale málo zjevné. Obvykle unikají pozornosti pedagogů. Např. dítě vchází do třídy až s učitelem, je osamocené, působí nešťastně, má nadměrnou absenci, zhoršuje se mu prospěch, objevují se na jeho adresu projevy nerovnoprávnosti, kanadské žertíky, ponižování a pošťuchování.

V praxi se šikana vyšetřuje pouze na základě nahodilého alarmu ze strany rodičů či náhlým „provalením“. Pro orientaci se opřeme o zřetelné projevy násilí a přítomnost znaků šikanování – samoučelnost agrese, nepoměr sil, opakovanost.

Odhad závažnosti onemocnění

Rozeznávání složitosti problému je významné, protože vyšetřování pokročilého stádia vyžaduje náročnější přístup oproti počátečním stádiím šikanování (normy, hodnoty a postoje vůči šikanování ve skupině nejsou přijaty většinou).

O závažnosti onemocnění šikanou hovoří následující body:

1. Chování, spolupráce, vztahy, celková atmosféra

- Otevřenost oběti, nesouhlas spolužáků s agresí a soudržnost třídy jsou typická pro počáteční stadia.

2. Závažnost a četnost agresivních projevů

- U velmi závažných forem agrese lze předpokládat, že se jedná o pokročilé stadium.

3. Doba, po kterou šikanování trvalo

- Jestliže šikana trvá déle než tři měsíce či je odhalena ve třetím ročníku SŠ, inklinuje k delšímu rozvoji agrese.

4. Počet obětí a agresorů

- Z většího počtu obětí a agresorů usuzujeme, že ve skupině došlo k přijetí norem šikany většinou třídy.²⁵

Úloha rodičů obětí

Šikanované děti se nachází v krajní nouzi. Potřebují pomoc rodičů, o kterou si však často neumí říct. Důležité je, aby byli rodiče vnímaví a rozpoznali, že s dítětem není něco v pořádku. Pokud získají jeho důvěru, mají téměř vyhráno. Společně s ním pak pojmenovávají to, co ho trápí. Přerůstá-li podezření z šikany v jistotu, doporučuje se rodičům následující postup:

1. Poskytnout dítěti maximální oporu

Zorientujte se v situaci – co, kdo, kdy, kde a jak. Před vyšetřováním si o problému s dítětem povídejte. V případě hrozícího nebezpečí ho nechte doma.

²⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 107 – 112.

2. Navštívit ředitele a třídního učitele dítěte

Úkolem návštěvy je seznámit vyučující s tím, co jste se od dítěte dozvěděli a zjistit, zda je škola schopna poskytnout odbornou pomoc. Škola může reagovat následujícími způsoby:

- Ráda by pomohla, ale nemá odborné zkušenosti. Existují tři možnosti reakce: dát pedagogům příručku o řešení šikany, domluvit se na vyhledání odborníka nebo učinit neprodleně to, čeho je škola zatím schopna (např. přesunout žáka do vedlejší třídy).
- Škola spolupracuje s odborníkem. Nejvýhodnější, avšak nadstandardní varianta, se kterou se těžko setkáme.
- Škola nejeví zájem nebo tvrdí, že situaci zvládne, avšak nepřesvědčivě. Rodiče mohou neodborný zásah odmítnout, informovat inspekci a požadovat pomoc, přeřadit dítě na jinou školu či zajistit právní ochranu dítěte, tak že podáme stížnost na školu, že nezabezpečuje základní práva dítěte.

3. Podle situace ve škole, ale i dalších okolností uvažovat o dalších opatřeních.

- Vždy se doporučuje kontaktovat odborníka. Můžeme využít linky bezpečí a důvěry, navštívit pedagogicko-psychologickou poradnu.
- Mohou navštívit rodiče agresora a domluvit se na řešení situace.
- Zajistit ochranu dítěte na cestě ze školy a domů.
- V závažném případě podat na policii trestní oznámení.
- Pokud je na tom dítě psychicky velmi špatně, můžeme zažádat o domácí vzdělávání.
- V Občanském sdružení proti šikanování nalezneme lidi, kteří tuto situaci zažili a umí ji řešit.²⁶

Úloha rodičů agresorů

Ublížit bezbrannému je čin škodlivý a nebezpečný pro poškozeného, společnost i pachatele. Proto se obvykle taková zpráva rodičů agresora hluboce dotkne a hned ji neuvěří. Za výchovně nejúčinnější rodičovskou reakci se považuje otcův hněv a matčin pláč, jenž mají dát dítěti najevo, že se provinilo

²⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 164 – 170.

proti lidskému řádu. Optimálním vyústěním žáka je tedy hluboké zahanbení, popř. rozplakáním se nad provedeným činem. Poté by měli rodiče dítěti odpustit, což neznamena dopustit absenci trestu. Měl by přicházet od milující osoby, být jasně sdělen a samozřejmě přísnější než za obvyklá dětská provinění. Dítě by se mělo šikanovanému spolužákovi omluvit a rodiče agresora rodičům oběti rovněž. Je třeba, aby se rodiče šikanujícího zamysleli nad nedostatky výchovy potomka. Vhodné je hledat pomoc a poradit se s blízkým člověkem a současně s odborníkem.²⁷

2.2 Postup školy při vyšetřování šikany

Pokud se dozvíme o konkrétním případě šikany, zachováme klid, ale jednáme bezodkladně. Třídní učitel oznámí problém řediteli školy. Své třídě vyjádří nesouhlas s projevem hněvu a odsouzení činu, který děti přesvědčí a navodí u nich stejné emoce. Snažíme se o ochranu oběti. Jednání s agresory provádíme individuálně. Někdy si šikanující až při rozhovoru uvědomí závažnost svého jednání. Domluva obsahuje i hrozbu sankcemi a může občas k nápravě postačit. Zde je výčet možných sankcí:

- ❖ Zdržení žáka po vyučování.
- ❖ Vyžádání náhrady za poškozenou věc.
- ❖ Oznámení věci rodičům.
- ❖ Odvedení žáka za rodiči s požadavkem uplatnění jejich výchovného vlivu na dítě.
- ❖ Vyjádření stížnosti řediteli školy.
- ❖ Oznámení prohřešku vedoucímu kroužku, do kterého dochází a jež je pro dítě vzorem.
- ❖ Oznámení šikany na sezení rodičů či na shromáždění žáků několika tříd.
- ❖ Vyloučení dítěte z výletu či jiné akce, na kterou se těší.
- ❖ Umístění do jiné třídy.
- ❖ Umístění dítěte o přestávkách do blízkosti pedagoga.
- ❖ Důtka či snížená známka z chování.

²⁷ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 63 – 64.

- ❖ Přeložení na jinou školu.
- ❖ Oznámení na policii.
- ❖ Vyloučení ze školy.
- ❖ Nařízení ochranné výchovy.
- ❖ Umístění v diagnostickém ústavu.

Jednání s rodiči agresora je obvykle nutné. Nevynecháme mravní apel a osobní zájem žáka i jeho rodičů, neboť v budoucnu hrozí i agrese vůči vlastním rodičům. Na závěr rozhovoru se pokusíme dohodnout společný postup.

Rozhovor s rodiči oběti spočívá v ujištění, že škola uskuteční vše, co je v jejich silách. Jejím obsahem je rodiče přimět, aby posílili odolnost a obranyschopnost vůči šikaně. V případě, že se na šikaně podílí celá třída, uvažujeme o přechodu dítěte na jinou školu.²⁸

Strategie vyšetřování

Schéma obezřetné a bezpečné strategie je použitelné pro počáteční i pokročilá stadia, pro děti i mládež, pro různé typy škol a školských zařízení. Případná chyba či nedotažení vyšetřování může mít pro oběť i celou skupinu závažné důsledky. Vyšetřování je realizováno tak, aby si ostatní nemohli vyhodnotit, co kdo řekl.

Schéma strategie vyšetřování

1. Rozhovor s informátory a oběťmi

Tento první krok nám poskytne vnější obraz šikanování. Pokud nejdříve hovoříme s informátorem (kamarádem či rodičem týraného), následuje rozhovor s oběťmi.

2. Nalezení vhodných svědků

Nejdůležitějším klíčovým krokem je vytipování pomocí informátorů a obětí takových členů skupiny, o kterých se domníváme, že budou ochotni pravdivě vypovídat.

²⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 54 – 61.

3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů!)

Pokud při výpovědích jednotlivých žáků vzniknou těžkosti, využijeme konfrontace mezi nimi. Zásadní chybou je současné vyslechnutí svědků a agresorů. K této situaci bohužel dochází při soudním procesu s mladistvými pachateli.

4. Zajištění ochrany obětem

Tento krok není pevně dán. Někdy je hned jasné, že oběť potřebuje bezodkladně ochránit. Je žádoucí řídit se tím, že oběť nikdy nesmíme ponechat svému osudu. U počátečních šikan nejsou obvykle bezpečnostní opatření zapotřebí.

5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Na rozhovor s iniciátory je nezbytné se důkladně připravit, jinak vše popřou a zpochybní. Setkání slouží k tomu, abychom agresory přitlačili ke zdi a okamžitě jejich agresivitu zastavili. Upozorníme je, jaké následky budou uplatněny při jakýchkoli náznacích šikany. Důležitost rozhovoru pro odhalování pravdy je většinou zanedbatelná.

U běžných šikan jsou všechny tyto kroky nezbytné, žádný nelze vynechat. Pořadí je stále kromě čtvrtého kroku, který lze měnit. Úkolem je nalézt odpovědi na následující odpovědi:

- Kdo je obětí?
- Kdo je současně obětí i agresorem?
- Kdo je agresorem? Kdo je iniciátor a kdo aktivní účastník?
- Co, kde, kdy a jak dělali agresori obětem?
- Jak závažné a jak dlouho trvaly agresivní projevy?

Výpovědi je nutné důkladně zapisovat a posléze uspořádat, abychom byly chráněni před stížnostmi rodičů agresorů.²⁹

²⁹ KOLÁŘ, M. *Skrutý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 93 – 100.

Překážky při vyšetřování

Existují určité mechanismy, které se vymykají běžných zkušenostem a obracují vniveč dobře míněnou, a nedostatečně poučenou snahu vyšetřovat a léčit šikanu. Do skrytého života nemocné skupiny je složité proniknout. To platí zejména pro čtvrté a páté stadium šikanování u starších dětí a mládeže.

K základním překážkách vyšetřování patří:

- **Od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace**

Cesta za odhalení pravdy začíná u oběti. Ta nám však zásadněji nepomůže, neboť se jí o týrání těžko mluví. Při prozrazení agresora pociťuje vinu a úzkost, protože přejímá agresorem překroucenou situaci. Lživá vysvětlení oběti jsou často bizarní, přesto je ani pod tíhou důkazů neodvolají.

- **Agresoři často úporně a vynalézavě lžou, používají falešné svědky a nutí oběti ke lhaní nebo odvolání výpovědi**

I usvědčení agresoři šikanu popírají, obvykle promění role a celou situaci otočí. V počátcích šikanování je překrucování pravdy překonáno pomocí svědků. Pokud však agresory podporují ostatní členové skupiny, je nesmírně těžké, leckdy i nemožné lži odhalit.

- **Pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako „bonzování“**

Čím více žáků přijalo normy šikanování, tím je odhalení neformálního života skupiny obtížnější. Je neefektivní, pokud se pedagog ptá nahodilých žáků, co se stalo. Největší chybou je vyšetřování přímo ve třídě a vyptávání se žáků před spolužáky.

- **Někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu**

Významná část rodičů neunese, že jejich dítě týrá slabšího. Nepřijímají výsledky vyšetřování a chrání své dítě všemi možnými prostředky. Násilí odmítají vidět z pohledu oběti jako bolestivou. Menší část rodičů se zachová tvrdě a pouze sporadicky se objeví empatičtí a spolupracující rodiče trýznitelů. Setkání s těmito rodiči se doporučuje jednotlivě, neboť při hromadné schůzce hrozí sjednocení proti společnému nepříteli. Největší chybou je ustoupení nátlaku rodičů uskutečnit konfrontaci agresorů s obětí. Je to nepřístupné zejména z hlediska ohrožení jejího zdraví!

- **Někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování**

Bojí se pomsty agresorů. Jde jim o zdraví a život svého dítěte a chtějí, aby tajně odešlo na jinou školu. Škola se pokusí vyšetřovat bez hlavního svědka. Nutný je zde odborník. Při dodržení správného postupu při vyšetřování nedochází k ublížení oběti.

- **Při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování**

V těchto případech bývá iniciátorem šikany sociálně zdatný a oblíbený jedinec, který dokáže s pedagogy dobře spolupracovat. Vyučující vidí tohoto žáka celkově příznivě a nedokáže si ho představit v roli krutého tyрана. Proměna však není věcí kázeňského chování, má skryté zákonitosti, které nejsou vnějšímu pohledu přístupné a vymykají se běžné logice.

System těchto šesti překážek má destruktivní charakter. Rozklad společenství se rozvíjí dál a paralyzuje i rodiče dětí a pedagogy. System terapie musí směřovat k léčbě celé skupiny a jejich bezprostředních vztahů s okolím.³⁰

2.3 Následky šikany

Jak jsme již zmínili, šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Nepoškozují pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Nejvíce ničivě působí na rodinu oběti.

Následky šikanování ve skupině

Skryté či pozdě odhalené šikanování způsobuje škody všem členům skupiny.

Mezi nejzávažnější patří:

➤ **Poškození fyzického a psychického zdraví obětí**

Šikana způsobuje obětem nezměrné psychické a fyzické utrpení. Zdraví poškozují dlouhodobě, někdy i trvale. V pokročilých stádiích a brutálních formách ohrožuje i život oběti.

³⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 51 – 64.

➤ ***Fixování antisociálních postojů u agresorů***

Dopad na agresory je vážný, i když poněkud jiný a ne tak zjevný. Stávají se „charakterovým mrzákem“, u nichž se upevnily antisociální postoje. Neměl možnost pocítit sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči bližním.

➤ ***Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny***

Žáci, kteří jsou svědky krutého bezpráví, ztrácí iluze o společnosti, která by měla člověku zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou seznámeni s faktem, že se nedá nic dělat, že autority nejsou schopny zajistit ochranu a bezpečnost slabým. Normy jsou bez zábran porušovány, aniž by se něco dělo. Obdobně potom přistupují k násilí v budoucnosti, jsou apatičtí, případně ji sami zkusí.

➤ ***Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku***

Šikanování je závažnou překážkou výchovného a výukového růstu. Třída díky šikaně ztrácí svoji výchovnou funkci. Všichni členové jsou v různé míře poškozeni. Výukový efekt je minimální.

Následky šikanování u obětí

Nejhorší následky zanechá šikany na oběti. Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikany dosáhlo, zda bylo krátkodobé či dlouhodobé a jaká je obranyschopnost oběti:

➤ Dosaženém vývojovém stupni šikanování:

▪ ***Oběti pokročilých stadií šikanování***

Následky jsou velmi závažné, neboť se dotýkají celé osobnosti a zpravidla mají celoživotní charakter. Nejhorší případy končí sebevraždou. Oběti se často zhroutní, některé se musí dlouhodobě léčit. Někdy se zdá, že se dítě dobře zotavilo. Jakmile se však objeví větší zátěž, projeví se zraněná osobnost. Po přechodu na jinou školu se někdy stanou opět terčem posměchu, jako by jejich skryté zranění agresory přitahovalo. Přiblížení dopadů šikanování nám poskytne následující výčet: panická hrůza ze zabití, poruchy spánku, noční děsy, psychosomatické potíže (únava, nevolnost, bolesti břicha, hlavy, zad, astmatické záchvaty), neschopnost pokračování ve studiu i po přeřazení

na novou školu, opakovaný neúspěch ve škole, těžká porucha sebehodnocení, absence vlastní vůle, depresivní stavy, sebevražedné myšlenky, sebedestruktivita, poruchy přizpůsobivosti, narušený vývoj osobnosti.

▪ ***Oběti počátečních stadií šikanování***

Zdá se, že následky prvního, druhého a třetího stupně šikany nemohou mít vážnější důsledky. Účinky jsou nenápadnější, ale zato zákeřnější. Dochází k dlouhodobému, někdy i trvalému neuspokojování potřeb žáka. Má negativní vztah ke škole, necítí se v ní dobře. Vystavení trvalému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí (ponižování, zesměšňování, izolace, nadávání) pozvolna narušuje osobnostní vývoj jedince. Dochází k poruchám v sociální a osobnostní adaptaci. Vyskytuje se: porucha soustředění, zhoršení prospěchu, tendence k nadměrné omluvené (útěk do nemoci) i neomluvené absenci (záškoláctví), poruchy sebehodnocení, negativní sebepojetí, nejistota a stále přítomný strach.³¹

Následky šikanování souvisí s osobní minulostí oběti a jejími vlastnosti. Spokojenost dítěte sama se sebou, určitá sebejistota, samostatnost, podpora rodiny, kamarádské vztahy nepřepokládá nervové zhrocení oběti. Spíše pošramocení sebedůvěry, úzkost a ponížení, s čímž se avšak v relativně krátké době vypořádá s pomocí okolí. V opačném případě, kdy je obětí dítě s nízkou sebedůvěrou a navíc je pravidelně bit od rodičů, dochází s pohloubením trhlin v již chabé psychice jedince. Dítě si navíc nedokáže osvojit žádný obranný plán do budoucna.

Každá osoba snáší agresi jinak. Avšak dvěma pocitům se pravděpodobně nevyhne žádná z nich – jde o stud a pocit viny. Bojí se, co si o nich pomyslí okolí, až zjistí, že se nebylo schopno bránit. Myslí, že nadávky, kterým se na jejich adresu dostávalo, byly oprávněné. Vina, kterou na sebe oběť bere, je jakýmsi obranným mechanismem. Napadený často nechápe, co se děje. Obvinění sebe sama mu dává jakousi odpověď, na to, jaký důvod vedl k tomu, co se stalo. Takováto odpověď je absurdní, nicméně stále zůstává odpovědí.

³¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 99 – 104.

Oběť agresora nemusí pouze omlouvat, může se s ním i ztotožnit. Jde také o osvojení obranného mechanismu. V této souvislosti zmiňujeme tzv. „stockholmský syndrom“. Jde o incident, který se stal v roce 1973. Šlo o přepadení banky, jejíž klienty si vzali zločinci jako rukojmí. Po několika dnech, kdy vyslechli motivy loupeže, došlo ke ztotožnění, pochopení zločinců. Klienti se dali na jejich stranu, chránili je před policií a zákonem. U některých osob si kriminálníci získali i sympatie a lásku. Když je zacházení s obětí příliš degradující, je pošpiněna, cítí se poté jako agresor a dochází ke ztotožnění.

Několik týdnů, měsíců, někdy i let po agresí se může dostavit traumatická neuróza. Vše nasvědčuje tomu, že oběť na zážitek nadobro zapoměla. Avšak se začnou objevovat podivné příznaky, které si zpočátku nemusíme hned spojit s dávnou agresí. Podléhá únavě, bolí ji břicho, má noční můry, poleká se při sebemenším hluku, mění se její povaha, přerušuje společenské styky, bez ustání si v hlavě promítá napadení agresorem a má dojem, že ho všude vidí. Psychika totiž šok z agrese nevstřebala. Pokud trauma jednou zapustí svoje kořeny, neodejde, naopak se zavrtá hlouběji pod kůži a bolí čím dál víc. Proto je třeba, aby se tento proces nespustil.³²

A potom?

Lidská bytost má schopnost překonat traumata všeho druhu. Nepříjemná událost může oběť i posílit. Aby se dítě mohlo po útoku vrátit k normálnímu životu, nesmí podlehnout úzkosti. Úzkost, vepsaná do psychiky při traumatu způsobeném agresí, se vynoří pokaždé, když ji nějaká událost připomene. Některá oběť se dokáže znovu odrazit a trhlinu v psychice zacelit. A to díky osobě (příteli, členu rodiny, profesorovi, trenérovi, policistovi), o kterou se může opřít. Vyhrává ten, komu se podaří agresí proměnit ve zřetelnou, ale dobře zahojenou jizvu, která již nebolí. Jestliže je záležitost nadobro zpracována, už se nerozevře v bolest. Agresí lze překonat i kompenzací – dítě se snaží nepříjemnou zkušenost nahradit výbornými výsledky v nějaké činnosti (např. sportu, vynikající znalosti v určitém školním předmětu). Je-li agrese překonána, dodává i určitou sílu. Násilím, pojatém jako životní zkušenost, se oběť stává vnitřně silnější než dříve. Získá pocit,

³² BOURCET, S., GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha: Albatros, 2006, s. 28 – 32.

že zvládla svůj osud, což je účinnou zbraní do budoucna. Oběť se naučí, že se nemůže vyvíjet a žít bez ostatních, neboť jen ti, kteří přijali oporu okolí, se z této náročné životní situace dostali.³³

Jaké poučení plyne lidem ze šikanování

Někteří lidé se domnívají, že šikanování je nedílnou součástí růstu a dospívání. Něčím, čím si každé dítě musí projít, aby později obstálo v tvrdých zkouškách každodenního života. Podíváme-li se na tento problém hlouběji, zjistíme, že se jeho účastníci se tak naučí mylně vyhodnocovat důležité postřehy pro život.

Při absenci řešení šikany dochází k úskalím:

Oběť pozná, že:

- sama nemá žádnou hodnotu,
- se jemnost a laskavost nevyplácí,
- si můžeme vylepšit život na úkor druhého,
- je naší vinou, nedovedeme-li si poradit s lidmi, kteří nám znepríjemňují život,
- nemá naději zvítězit,
- je lépe lidem nevěřit,
- je lepší být submisivní.

Agresor se naučí:

- jednat s lidmi z pozice síly,
- že hrubá síla je lepší jak inteligence,
- že mohou vnucovat svou vůli ostatním lidem,
- že mají právo napadat osoby, které jsou slabší jak oni sami,
- že je přípustné lidi odlišného chování likvidovat.³⁴

³³ BOURCET, S., GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha: Albatros, 2006, s. 66 – 68.

³⁴ ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1997, s. 81 – 82.

2.4 Pomoc a léčba obětí šikany

Pomoc obětem šikany

Šikanovanému dítěti je možné pomoci individuálním či skupinovým poradenstvím. Není vyloučeno, že bude potřebovat i péči klinického psychologa či psychiatra. Některé z dětí umí využít získané rady, které učí, jak se zachovat v určitých situacích.

Mezi nejčastější rady zahrnujeme:

- Únik v pravou chvíli, popř. vmísit se mezi ostatní děti, od kterých je i možná pomoc.
- Útěk s výkřikem: „Nechej mě! Jdi pryč!“
- Reagovat na posměch mlčením nebo výroky: „To je fakt!“, „Děkuju!“
- Energicky odsekávat.
- Ohradit se proti slovnímu napadení neprovokativním slovním projevem.
- Získat pomoc dětí, kteří jsou nablízku.
- Pokusit se navázat přátelský kontakt.
- Snažit se o protiútok bez ohledu na přesilu.

Výbornou metodou je hraní rolí, které nacvičuje jednání v různých situacích. Součástí by měla být asertivita, tj. zdravé sebeprosazování se. Aby nácvik sociálních dovedností nechápala oběť tak, že je chyba na její straně, je vhodné pracovat s celou třídou. Oddělená práce je užitečnější. Dále jsou pro oběti vhodné skupinové hry podporující družnost a sebevědomí.³⁵

Pomoc oběti ze strany jeho rodičů, Jak svému dítěti pomoci?

Hlavně nepřehánět

Nejúčinnější pomoc rodičů vychází z umírněné reakce bez dramatizování či naopak zlehčování situace. Rodiče, kteří utrpení přenášejí na sebe, se dívají na dítě jako na oběť. Dítě je zablokováno v roli „napadeného“ a hrozí mu, že se z této role již nevymaní. Naopak jestliže jeho bolest popírají, může zvolit mstu

³⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 61 – 63.

(agresivitu, asociální jednání, vyhledává nebezpečí). Jednak aby na sebe upoutalo pozornost a také aby „potrestalo“ rodiče za jeho lhostejnost. Oba případy zde zmiňované jsou tedy nežádoucí. Důležité je naslouchat okolí, které nám pomůže odhalit příčiny svého jednání směrem k dítěti.

At' mluví, ale ne za každou cenu

S dítětem musíme umět mluvit, naslouchat mu, být s ním a přisoudit agresi správnou hodnotu (ne ji přeceňovat). Slova jsou osvobozující a hojí rány, avšak ne za všech okolností. Pokud si dítě nepřeje útok popisovat, palba otázek, která ho přiměje k mluvení, mu neuleví. Může mu naopak ublížit a zjitřit jeho bolest. To ovšem neznamená se s ním vyhýbat se rozhovoru. Naopak je důležité komunikaci udržovat, ale spíše na obvyklé úrovni každodenního života (škola, kamarádi, kroužky). Tímto způsobem zajistíme, aby se dítě vrátilo k normálnímu životu, obnovil se jeho citový a psychologický vývoj, měl stejné zájmy jako jeho vrstevníci. O agresi se nemluví přímo, ale ono cítí, že ho někdo poslouchá a podporuje. A to je to nejdůležitější.

Tváří v tvář tichu

Stává se, že dítě odmítá přiznat, že se stalo obětí agrese. Přestože se mu položilo několik otázek, zarytě mlčí. Přistupujeme k němu s taktností a přiměřeností. V této situaci nám může pomoci přizvání třetí osoby, které důvěřuje a uznává ji. V zásadě však bude vítán každý dospělý schopný naslouchat, neboť může dítě odblokovat. Je také možné, že bude mít dítě pocit zahnaní do kouta, a následně se v záchvatu vzteku svěří. Jistě se mu ale uleví.

S psychologem, nebo bez něho?

Na psychology se často pohlíží jako na kouzelníky, kteří mají moc předcházet traumatům. Proto se na ně obracíme bezprostředně poté, co k agresi došlo. To však není správné. Žádná sezení u psychologa nezaručí, že trauma nepříjde. Nejlepší cestou je sledovat potomka rodiči a všimnout si, zda se objevily znepokojující příznaky. Pokud nezmizí, je čas požádat o radu odborníka. Když potomek konzultaci odmítá, hrozí jeho neúčinnost. To ale neplatí úplně. Je-li před námi oběť agrese, která vykazuje znepokojivé poruchy chování, na vytáčky není čas. Je pak na odborníkovi, aby našel cestu k rozhovoru.

Být s ním, ale nepřehánět!

Nejdůležitější je snaha rodičů o to, aby jejich dítě žilo opět stejným životem jako před útokem. Přesto mohou lehce podlehnout nadměrnému ochraňování. Přehnaným hýčkáním dítěte docílíme pouze toho, že mu tímto budeme agresi neustále připomínat a zároveň mu zabráníme, aby vzalo život do svých rukou a obrnilo se pro případnou další agresi. Opatrně ho pozorujme, naslouchejme tomu, co říká a o čem mlčí. Pokud dítě cítí, že s námi může počítat bez toho, abychom ho přehnaně ochraňovali, snadněji přijme naši pomoc. Někdy můžeme projevit aktivitu a navrhnout dítěti nějaký volnočasový program. Dítě nesmí získat pocit, že vše se točí podle toho, co se mu přihodilo.

Odstěhujeme se? Přeřadíme ho na jinou školu?

Zda odchod na jinou školu či přestěhování se do jiného místa pomůže, závisí na oběti, agresi a okolnostech. Není však zázračným řešením. Je možné, že dítě si roli obětního beránka s sebou vezme i do nové školy. Problém totiž může souviset s jeho osobností a zranitelností. Nad tímto se musíme zamyslet dříve, než se pro únik rozhodneme.³⁶

2.5 Druhy prevence šikany

Účinnější a jednodušší je šikanování předcházet, než ji následně odstraňovat. Mezi možnostmi, jak předcházet a čelit šikaně patří pestrá paleta opatření, přístupů, zásad, metod a prostředků. Patří sem povědomost o příčinách a stádiích šikanování, porozumění situaci, za které k šikaně dochází. Prevencí je informování žáků o linkách důvěry a dalších číslech a adres, na které se mohou v případě potřeby obrátit. Dále jde o hledání cest, jak ovlivnit specifické rizikové faktory agresorů a obětí a vytváření zdravého veřejného mínění skupiny (třídy, školy).

³⁶ BOURCET, S., GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha: Albatros, 2006, s. 42 – 47.

V oblasti šikanování rozlišujeme:

1. Prevenci primární

Uplatňuje se v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů, pedagogů a veřejnosti o šikaně, v preventivních aktivitách na školách, v přirozených součástech komunit (např. celoškolské setkání, školní parlament, třídní samospráva). Nejlepší ochranou před agresí je budování kamarádských, otevřených a bezpečných vztahů mezi dětmi.

2. Prevenci sekundární

Uplatňuje se tam, kde k šikaně již došlo a kde musí být použita opatření, která vedou k tomu, aby se již neopakovala. Patří sem včasná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochrana oběti, jednání s rodiči dětí celé třídy, komunikace se třídou) a výchovná práce s agresory (tresty, tlumení agresivní sklonů, chválení za zvládnutí impulsivity, výcvik sociálních dovedností, zaměstnávání vhodnými činnostmi).

3. Prevenci terciární

V současné době bohužel prakticky neexistuje. Ovšem do budoucna je nutné začít o ní uvažovat a pracovat na ní. Jedná se o možnost škol využít speciálního pracoviště, která by celodenně pracovala s agresory. Podmínkou je tedy agresora ze školy vyjmout. Dlouhodobou odbornou péčí vyžadují i oběti s následky posttraumatické stresové poruchy.

Základním předpokladem úspěšného boje proti šikaně je:

- **Připuštění si možnosti jejího vzniku a existence na škole.**
- **Odvaha obětí a ochota okolí oznamovat na příslušná místa jednotlivé incidenty** - přesvědčení žáků, aby šikanu nahlásili kompetentní osobě a tak mohlo dojít k jejímu zastavení.
- **Zaznamenání všech případů šikanování.**
- **Odborná erudovanost učitelů, vychovatelů a ostatních pedagogických pracovníků.**

- **Osvěta pro aktéry šikany a další osoby, které mají přímo ve škole se šikanou co do činění** - seznámení všech žáků, učitelů, ředitelů škol, vychovatelů, výchovných poradců a metodiků prevence s podstatou, příčinami, formami, metodami prevence a důsledků šikany.
- **Autorita učitele** - jde o zvýšení účinnosti prostředků prevence šikany pomocí respektu vůči pedagogovi, který ho využije v boji proti šikaně. Správný postup proti šikaně s absencí učitelovi autority se může lehce míjet účinkem. K posílení autority může přispět dobré vykonávání jeho práce, podpora školy ze strany rodičů, nestřídání vyučujících apod. Autoritě velmi prospěje poskytnutí pocitu bezpečí, zastávání se slabších a rázné zakročení proti projevům šikany.
- **Důvěra k učiteli** vede děti ke svěřením se o problémech, tedy i o šikaně. Děti se s šikanou svěřím osobě, která jim věří a na kterou se mohou spolehnout.
- **Dohoda o společném postupu proti šikaně** - vyjadřuje ochotu vedení školy a učitelů zabývat se problematikou šikany.
- **Aktivní zapojení všech do prevence šikanování** - i nepedagogických pracovníků.
- **Systémový či komplexní přístup** - mnoho učitelů se upíná pouze na odměny a tresty. Ve výchově se nelze spoléhat na izolovaná opatření (např. na přísný školní řád, posilování sebevědomí oběti, práci s agresorem, ideovou výchovou, žákovskou samosprávou, výchovné poradenství, rodiče zapojené do chodu školy). Tato dílčí opatření musí na sebe navazovat a tvořit logický celek. Komplexní postup vyžaduje zapojit do tohoto procesu každého, kdo má se školou co do činění. Je třeba změnit školní klima. Důležité je vytvořit školu charakterizovanou vřelostí, pozitivním zájmem, zapojením dospělých a pevnými limity pro nepřijatelné chování. Úspěšné programy nachází způsoby podporující tvořivost a flexibilitu vyžadovanou systematickým úsilím prevence proti násilím. Systémový přístup nesmí zakrňt, škola nesmí usnout na vavřínech. Šikana a boj proti ní je proces, který není nikdy ukončen.

Opatření k prevenci a řešení šikanování ve školách

- ***Zajímavá výuka a atraktivní školní program***

Jde o nespécifickou prevenci, kde nepadne o šikaně ani slovo. Žákům je nabídnut takový program, který jim neumožní zabývat se negativním chováním. Vychází se přitom z předpokladu – kdo si hraje, nezlobí. Zajímavé učení vede k eliminaci negativních jevů, tzn. i šikany. Důraz je kladen na zajímavost, pestrost a poutavost.

Žáci 7. ročníku ZŠ v Praze uvedli zajímavou výuku jako třetí nejdůležitější požadavek na vyučující, aby se žáci v jejich přítomnosti chovali ukázněně.

- ***Dozor a jemu blízké prostředky***

Dozorem je pozorování a sledování někoho či něčeho, co je svěřeno do naší péče, ochrany a odpovědnosti. V rámci školy se jedná o přestávky, dobu před zahájením školního vyučování (dozor v šatnách), školní jídelnu, dohled na školních akcích (divadlo, výstavy). Dozor slouží k omezení volného pohybu žáků, k zamezení agrese, vulgárnosti, užívání návykových látek, k vzbuzení respektu k normám. Umožňuje pedagogům lepší poznání žáků a okamžitou reakci na jejich chování. Jde o opatření, které napomáhá šikanu odhalit a zamezit jí. Kromě zaměstnanců školy lze využít pomocného dozoru žáků. Můžeme záměrně pověřit žáky, kteří se podíleli na šikaně. Pověříme je dohlížením na to, aby k šikanování nedocházelo. Dalšími způsoby dozorů jsou alternativní prostředky - kamerový systém a momentka. Kamerový systém je jednoduchý a účinný prostředek prevence šikanování. Využívá se na nejméně frekventovaných místech a skrytých prostorech. Momentka představuje využití fotoaparátu pedagogy.

- ***Práce s oběťmi šikanování, tj. vybavení obětí a potenciálních obětí způsoby, jak předejít a čelit šikaně***

- a) *Vyhýbání se šikanování*

Děti se budou vyhýbat místům, která jsou riziková z hlediska šikanování. Během přestávek, oběda a cesty ze školy se dětem doporučuje zdržovat se ve skupině s kamarády.

- b) *Metody pěstování odolnosti vůči projevům šikanování*

Odolnost jedince vůči šikaně představuje zejména nácvik sociálních dovedností formou metod, her a cvičení:

❖ Zed' sporů

Hra, která dětem ukazuje, jak nepříjemné je snášet urážky od druhých. Po jejím uskutečnění žáci začnou mluvit méně vulgárně, neboť již urážející slova nejsou zakázaným ovocem. Tato hra vyžaduje od lektora opatrnost, aby při ní nedošlo k hromadné rvačce.

Utvoří se dvě skupinky, které si stoupnou proti sobě. Označí se hranice mezi nimi, kterou nesmí nikdo překročit. Nejprve první skupinka libovolně nadává druhé skupině, která na ně nesmí fyzicky ani psychicky reagovat. Poté se role vymění.

❖ Otloukánek

Hra podobná „zdi sporů“. Rozdílem je, že kritice je vystaven jednotlivec, který stojí uprostřed kruhu. Tuto roli si postupně zkouší všechny děti. Cílem je snižování přecitlivělosti jedince na psychický nátlak.

Dobrovolník si stoupne do středu kruhu, který tvoří ostatní žáci. Snáší od nich verbální urážky. Jeho úkolem je zachování klidu a opakování urážek s přitakáním. Jde o to, aby se napadený naučil odstupu od této zraňující situace.

❖ Ranní skupinky

Označuje aktivitu, která je realizována s potenciálními oběťmi šikany. Jedná se o způsob terapeutické skupiny, která se realizuje jednu týdně před začátkem vyučování. Školní psycholog vytipuje zakřiknuté a neprůbojné děti, jejichž rodičům je nabídnuta tato spolupráce. Setkání zahrnuje cvičení k rozvoji průbojnosti a vyjadřování vlastních pocitů (dupe se, křičí, strká, běhá, ale i klidně sedí a povídá).

❖ Pěstování sportu

Sport naučí dítě určité odolnosti, žít a pohybovat se v kolektivu vrstevníků a pomůže mu získat nové kamarády. Navíc žák, který vyniká v nějakém druhu sportu, se stává atraktivním pro ostatní děti. Sport dítě fyzicky utuží a naučí je překonávat překážky, čímž získá sebejistotu a sebevědomí.

❖ Pohotová zásoba slov

Oběti a potencionální oběti šikany obvykle nedokáží přiměřeně reagovat na slovní útok k nim směřovaný. Úkolem je vybavit je předem připravenými reakcemi.

Např. dítě, kterému se smějí, že nosí brýle, se doporučují následující reakce: Ano, mám to štěstí. Vidím skrz ně, jak přes rentgen. Lepší čtyři oči než dvě. Závidíš? Díky.(na cokoliv, co říkají)

❖ Humor

Při užití humoru jako strategie obrany proti šikaně je třeba, aby se dítě naučilo zasmát samo sobě.

❖ Trénink asertivity

Výcvik asertivity je možné provádět se všemi žáky.

Asertivní NE nacvičujeme ve dvojicích. Například:

Žák č. 1: Jede na kole, které právě dostal k narozeninám.

Žák č. 2: Chce se na jeho kole projet.

Druhý žák má prvního přemluvit. Ten však nechce kolo půjčit a musí odolat přemlouvání. Poté se role vymění. Následuje diskuse. Snaží se přijít na to, proč někdo přemlouvání odolat a jiný ne.

c) *Posilování sebevědomí obětí a potenciálních obětí šikanování*

Ke zdravému posilování sebevědomí patří častá chvála, oceňování výkonů mimovýukové oblasti. Pomoci může slovní hodnocení a vhodně sestavené osnovy. Následující hra ukazuje způsob, jak dětem můžeme projevit úctu, pozornost, blízkost – tzn. zvýšit sebevědomí.

Nejprve děti vyrobí figury, podle který bude zřejmé o koho se jedná. Poté se soustředíme na první dítě. Ostatní na papír napíší vše, co se jim na něm líbí. Poté kamarád dotyčného jeho klady přede všemi přečte. Tento seznam se připevní k figuře dítěte. Postupně dojde řada na všechny děti. Figury společně se seznamy je vhodné vystavit ve třídě.

• **Práce s agresory**

Hlavní úkolem je tlumení agresivních projevů těchto dětí. Posiluje se jejich sebedůvěra, využívá se pochvaly, činností, které je zajímají a kde mohou

vynikat. Učíme je sociálními dovednostem, které umožní dosáhnout konstruktivního řešení.

a) *Budování osobní perspektivy agresorů*

Jde o to, aby agresoři věděli, co čekají od budoucnosti a kvůli čemu jim stojí za to chovat se slušně. Dítě, které si toto ujasní, má před sebou cíl, který ho motivuje k přijatelnému chování. Perspektiva pro ně představuje zdroj bezpečí a sebedůvěry.

b) *Odplavování stresu a agresivity*

❖ *Relaxační techniky*

Vedou ke snížení napětí, stresu a potlačení agresivity. Vhodné jsou hodiny tělocviku či dramatické výchovy. Děti si uvědomují rozdíl mezi napětím a uvolněním, což umožňuje kontrolovat své pocity a jednání.

❖ *Prostory pro legální praní žáků*

Koberec či zíněnka v rohu třídy poslouží o přestávkách k vybití negativní energie. Děti se vyřádí a naučí se bojovat bez ublížení druhému.

❖ *Nabídka vzrušujících aktivit*

c) *Pěstování empatie, vcítění se agresorů do role obětí*

Je založeno na myšlence, že agresor by měl být seznámen s utrpením oběti. Šikanující si často neuvědomuje, co se odehrává v nitru oběti.

Třídu rozdělíme po dvojících dětí, které se příliš neznají. Jeden si stoupne na lavici, druhý sedí na zemi. Oba provádí danou činnost najednou a hledí jeden druhému do očí. Poté se hovoří o pocitech, které měli oba zúčastnění. Debata by měla směřovat k normám společenského chování. Shrnutí je spojeno s myšlenkou, že na každém je něco hezkého, proto bychom si měli všech vážit a nestavět je nikdy do pozice sedícího.

d) *Behaviorální přístup*

Vyučující s agresorem pracuje na vhodném chování. Vytyčí si za jejich plnění odměny, za neplnění tresty.

❖ *Alternativní způsoby prosazení se ve skupině*

Řada žáků užívá fyzickou sílu k prosazení své pozice ve třídě. Děti naznaží jiný způsob. Je na učiteli ukázat jim i jiné způsoby

prosazení se ve skupině. Jakmile začnou agresoři své chování měnit, povzbudíme je či jinak odměníme.

e) *Metoda usmíření agresora a oběti*

Pedagog se snaží o vnitřní proměnu vztahů mezi hlavními aktéry šikany. Tuto metodu lze použít pouze v počátečních stádiích šikany a za podmínky, že agresor projevuje snahu své chování změnit. Po splnění těchto dvou podmínek pedagog provede rozhovor s obětí, rozhovor s agresorem a nakonec společné sezení obou účastníků šikany. Výsledkem by měla být dobrovolná náhrada škod a usmíření.

f) *Změna prostředí – převedení agresora či oběti do jiné třídy (školy)*

Krajním řešením je izolace agresora od oběti tím, že jednoho z nich přeřadíme do jiné třídy. Předpokladem je dobrá znalost třídních kolektivů. Někdy se po dohodě řediteli škol přistoupí ke změně školy agresora. Důležitá je připravenost nové školy s agresorem vhodně pracovat.

• ***Práce se všemi žáky (ve třídě, ve škole)***

a) *Ochrana dětí před vlivem mediálního násilí a pornografie*

Na mysli je škodlivost násilí ve filmové a televizní tvorbě pro dětský psychický a mravní vývoj, neboť mediální násilí svádí k přímému napodobování. Mediální násilí a pornografie snižují citlivost dětí ke kultuře, oslabují smysl pro kázeň a řád a pro hodnotné mezilidské vztahy. Součástí pedagogické práce by tedy měla být výchova k rozumnému užívání médií.

b) *Osvěta*

Šikanu nelze tabuizovat a současně úspěšně řešit. Žáci by měli být o šikaně informováni, a to formou letáčků, brožur, videoprogramů, diskuzí atd. Prostor pro toto téma nám poskytnou předměty občanské nauky, literatury a dějepisu, které obsahují témata o předsudcích, toleranci a vztahů mezi lidmi.

c) *Žákovské smlouvy*

Předpokladem respektování školního řádu je, aby se žáci na jeho vytváření podíleli. Škola tímto vede žáky k demokracii a aktivnímu přístupu k pravidlům společného soužití. Užívá se i tzv. „Charty třídy“. Vyučující diskutuje s dětmi, jak by se měl učitel chovat

k žákům, žáci k učitelům a žáci mezi sebou navzájem. Vyústěním je vytvoření základních pravidel, která všichni podepíší a vyvěsí se ve třídě.

d) Vytvoření zdravého jádra třídy

Cílem je pozitivně ovlivnit většinu třídy, aby netolerovali šikanování. Vytvoření tzv. zdravého jádra třídy vede k pozitivnímu ovlivňování dalších žáků. Mnoho žáků je svědkem šikanování spolužáka, kterého se však nezastanou. Příčinou může být lhostejnost, strach nebo nesympatie k oběti. Důležité je dětem vštípit zlaté etické pravidlo: „Pokud se stanete svědkem šikany nebo o ní víte, chovejte se tak, jak byste si sami přáli, aby se chovali jiní, kdybyste byli na místě oběti.“

e) Mravní výchova

Žáci by se měli ve škole učit úctě k člověku, toleranci, solidaritě a pomáhat druhým, což je úkolem mravní výchovy. Ta probíhá v rámci jednotlivých či samostatných předmětů. Nejvhodnější se osvědčuje, když prvky mravní výchovy prostupují napříč všemi vyučovacími předměty a celým školním životem. Aspekty mravní výchovy zahrnují teorii i praxi. Teorie představuje četba, úvahy a diskuze o šikaně. Praktický model tvoří hry, sociálně psychologický výcvik a dramatickou výchovu.

f) Pěstování spolupráce mezi žáky

Zahrnuje cvičení na budování důvěry a spolupráce mezi žáky i využití možnosti organizačních forem výuky.

• ***Participace žáků na prevenci a řešení šikany***

a) Žákovská samospráva

Jde o možnost, jak žáky zainteresovat na životě školy. Žákovská samospráva dává možnost iniciativy, sebeuplatnění, učí nést zodpovědnost za svá rozhodnutí, předpokládá komunikaci a vychovává k sociálnímu cítění. Mezi její hlavní činnosti patří podílení se na školním řádu, estetické úpravě třídy, návrhu řešení šikany, možnosti poslechu hudby ze školního rozhlasu apod.

❖ **Kampaň proti šikanování**

Metoda pocházející z USA, kdy škola vede kampaň proti šikanování. Děti mají za úkol vytvořit poutavý slogan, znak školy, plakát, sochu, obraz, báseň či divadelní hru. Práci děti lze pojmut jako soutěž k dosažení větší motivaci.

❖ **Patronát**

Jedná se o opatření, kdy spolužák či žák z vyššího ročníku drží nad obětí ochrannou ruku. Podnětem ustanovení patronátu může být vyučující či sami žáci. Patronát přebírá část odpovědnosti nad šikanovaným dítětem. Jeho úkolem je dítě hlídat, trávit s ním čas o přestávkách a obědě a v případě potřeby ho vyslechnout. Jejich vztah je založen na kamarádství.

b) Peer programy zaměřené na šikanu a zvládání konfliktů

Existují různé způsoby realizace peer programů. Obvykle se využívá model, který tvoří jeden učitel (většinou metodik prevence) a vybraní dobrovolníci. Ti se společně zúčastní školení v příslušném středisku. Tým poté program uplatňuje na svojí škole.

• ***Spolupráce školy a rodiny***

Jde jak o spolupráci školy se všemi rodiči, tak i s vybranými skupinami rodičů – tj. obětí a agresorů.

a) Spolupráce se všemi rodiči

Rodiče je třeba požádat o spolupráci a informovat je, co konkrétně škola dělá pro prevenci a úspěšné řešení šikany. Informace o šikaně podáváme rodičům formou informačních letáčků, besed a přednášek. Radí rodičům, co mají dělat v případě, že se dozvedí o šikaně svého dítěte (sdělení adres a telefonních čísel institucí zabývajících se šikanou). Smysluplnou věcí, kterou může škola proti šikaně podniknout, je upozornit rodiče na znaky chování dětí, které mohou být varovnými signály šikanování.

b) Spolupráce s rodiči obětí

Učitelé by rodičům obětí šikany měli nabídnout pomoc, dohodnout na určitých zásadách a postupu. Důležité je, aby viděli zájem školy věc řešit. Bohužel řada škol nepřipouští na své škole šikanování. V důsledku nespolupracujícího chování škol vzniklo z iniciativy rodičů

obětí „Občanské sdružení proti šikaně“. Přesto některé školy jsou ochotny spolupráce. V rámci spolupráce je vhodné pracovat na postojích rodičů. Není neobvyklé, že rodiče šikanovaného nejsou pro dítě oporou. Potomkovi vynadají, že jsou bábovky nebo že mají situaci nahlásit třídnímu učitelí a sami si s dítětem nepromluví. Situaci nezlehčují ani vysoké nároky rodičů požadující na dítě. Kladou mu nesplnitelné cíle, které se jim samotným nedařilo naplnit. Čekají ovšem, že jejich dítěti se to podaří. Nároky není schopno naplnit, což mu rodiče dávají velmi najevo. Dítě trpí pocitem méněcennosti, provinění a ztrácí sebedůvěru. To je první krůček k tomu, aby si ho všiml agresor.

c) Spolupráce s rodiči agresorů

Komunikovat s rodiči agresorů je stejně důležité jako s rodiči obětí. Řada rodičů agresivních dětí má tendenci nepřiměřeně reagovat. Někteří potomka krutě potrestají, jiní situaci popírají, další mohou jeho chování vítat jako projev sebeprosazení se a jednou z možností je, že rodiče přeruší se školou kontakt.

d) Spolupráce rodičů šikanovaných a šikanujících dětí mezi sebou

Kooperace rodičů agresorů a obětí na řešení šikany předpokládá obrovskou naději na její odstranění. K tomuto je velmi obtížné tyto rodiče přimět. Existují dvě možnosti, jak toho docílit. První je založena na důvěře ke škole. Všichni rodiče by měli mít pocit, že s jakýmkoliv problémem se mohou na školu obrátit. Škola kontaktuje rodiče agresora tak, aby oni sami neměli pocit, že jsou násilníky. Jednání by mělo směřovat ke snaze se s nimi poradit v zájmu jejich potomka i ostatních žáků. Nesmí jít o kritický monolog. Další možností je pohružka. Obvykle se hrozí výchovnou komisí, sníženou známkou chování, předání věci kurátorovi či policii ČR.

• ***Spolupráce školy s institucemi, které se věnují problematice šikanování***

Zahrnujeme sem opatření, které vyplývají ze snah ministerstev, úřadů, vládních a nevládních institucí, občanských iniciativ a dalších. Škola by měla být připravena poskytnout či zprostředkovat kontakt rodičům žáků, jež se šikana týká.

a) *Komunitní aktivity*

Jsou tím míněny komunitní preventivní programy organizované obvykle v místě, obci či malém regionu. Škola na sebe nabírá potencionální zdroje pomoci ohroženým a problémovým dětem a jejich rodičům. Programy nabízí smysluplné trávení volného času v lokalitách, kde roste delikvence dětí a mládeže. Na věci se participují obce, organizace a spolky.

b) *Nevládní organizace (občanská sdružení, nadace)*

Nabízí školám jak osvětovou činnost pro žáky, rodiče a učitele v oblasti prevence a potírání sociálně patologických jevů, tak i výcvik sociálních dovedností žáků. Nevládní organizace se zapojují do boje proti šikaně i formou zhotovení učebních materiálů a videofilmů. Nevládní instituce zabývající se šikanou řadíme například:

❖ Linka důvěry (bezpečí, jistoty) pro děti a mládež

Zařízení krizové intervence pracující při zdravotnickém zařízení poskytuje anonymní telefonickou pomoc. K jejím přednostem patří snadná dostupnost, rychlost, neomezený provoz a anonymita.

❖ Prev centrum

Působí v něm zejména studenti vysokých škol, kteří se s dětmi povídají o tom, co je zajímá. Cílem je ovlivnit postoje a chování žáků pozitivním směrem.

❖ Bílý kruh bezpečí

Sdružení pro pomoc obětem trestné činnosti a jejich blízkým mimo jiné pořádá kurzy „Ochrana dětí před šikanou“.

❖ Lata

Laskavá alternativa trestu pro adolescenty je dobrovolnickou činností, která vychází z myšlenky, že klient ohrožený sociálním selháním může mít prospěch z intenzivního vztahu k člověku, jež má o něj zájem a nedisponuje kriminálními sklony.

❖ Big Brother, Big Sisters

Dobrovolnický program pocházející z USA se zaměřuje na děti mladší 12 let, které mají vážné rodinné problémy a nevhodné kamarády. Dobrovolník a dítě se věnují činnosti, na které se společně domluví (zohledňuje se přání rodičů).

c) „Ze zákona“ *pomáhající instituce*

Na myslí tu jsou instituce, které jsou oficiálně v řetězci pomoci škol, jež se musí vyrovnávat s problémem šikany. Tyto instituce by neměly škole odmítnout pomoc, pokud věc spadá do jejich kompetence. Zařazujeme mezi ně:

❖ **Pedagogicko-psychologická poradna**

Zajišťuje odbornou službu pro děti, mládež, jejich rodiče a učitele. Zaměřují se na komplexní diagnostiku, zjištění poruch učení, chování, osobnosti a na prevenci negativních jevů v sociálním vývoji dětí. Pracují s rizikovými jedinci a pomáhají řešit záškoláctví, šikanování, vandalismus, vztahové konflikty aj. Vydávají informační publikace a organizují kurzy pro MŠ, ZŠ a SŠ. Spolupráce školy a PPP v praxi naráží na některé legislativní problémy. Škola nesmí poslat žáka na vyšetření do PPP bez souhlasu zákonného zástupce a výsledky z tohoto vyšetření může PPP poskytnout škole pouze se souhlasem rodičů.

❖ **Kurátor pro mládež**

Tento odborný specializovaný pracovník v sociální oblasti se zabývá dětmi a mladistvými, kteří spáchali přestupek, čin jinak trestný či trestný čin a rovněž dětmi potýkající se s opakovanými poruchami chování závažného charakteru (šikanou, záškoláctvím, útekem z domova, toxikomanií, prostitucí apod.). Spolupráce školy a kurátora vzniká jeho kontaktováním ředitelem školy, který ho seznámí s problémem konkrétního žáka. Kurátor provede šetření – spojí se s problematickým dítětem a jeho rodinou.

❖ **Střediska výchovné péče**

Zařízení tvořící součást systému pedagogicko-psychologického poradenství spadá pod školská zařízení. Poskytuje všestrannou preventivně výchovnou péči dětem s poruchami chování, s negativními jevy v sociálním vývoji a těch, u kterých dosud neexistují důvody k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. Představují přechod mezi poradenskými zařízeními a speciálními výchovnými institucemi pro ústavní a ochrannou výchovu.

❖ Dětské krizové centrum (DKC)

Zařízení zaměřující se na diagnostiku, terapii týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí poskytuje i pomoc šikanovaným dětem a jejich rodinám. Poskytuje konzultační a školící služby a účastní se mezinárodní spolupráce.

❖ Diagnostický ústav

Jde o zařízení, které poskytuje péči jinak poskytovanou rodiči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochranou výchovou a dětem, kterým bylo nařízeno předběžné opatření. Umístění dítěte do diagnostického ústavu je časté v případě dítěte agresora, u kterého selhaly veškeré snahy na nápravu.

❖ Policie ČR

V případě spáchání činu jinak trestného nezletilým dítětem, tj. do 15 let věku, nedochází k trestní odpovědnosti. Věc je předána kurátorovi mládeže.

❖ Psychiatrická léčebna

V tomto zařízení se ocitají osoby s vážně narušenou psychikou, závislé na drogách, s nezvladatelnou agresí, násilnickými sklony, s vážnými sexuálními úchylkami, sociopaté, aj. V případě, že se jedinec nechce dobrovolně léčit, může soud nařídit ochrannou ambulantní nebo ústavní psychiatrickou léčbu. Děti v tomto zařízení jsou často z důvodu výchovných problémů, poruch chování, agresivitě, šikaně či záškoláctví. Klienty bývají i děti, které se staly obětí šikanování. Dětem je poskytována komplexní péče – pokračují ve školním vzdělávání, je jim poskytnuta medikamentózní léčba se socioterapií a psychoterapií. Umístění je možné pouze na doporučení specialisty.

Institucí, které nabízí pomoc v oblasti prevence a řešení šikanování, je celá řada. Z hlediska efektivnosti je důležité, aby byly jednotlivé instituce navzájem propojené a jejich úsilí se vzájemně neoslabovalo.³⁷

³⁷ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 77 – 111.

2.6 Dílčí závěr

V posledních desetiletích stoupá aktuálnost a rozmach šikany. Na místě je tedy důkladné zabývání se nejen jejím řešením, ale i prevencí. Prevence představuje soubor opatření, které nám pomáhá v tom, aby k šikaně vůbec nedošlo, popř. se zmírnily její projevy. Možných cest k prevenci existuje celá řada, přesto k šikaně dochází v masovém měřítku. Rozkrytí šikany v pokročilém stádiu vývoje není jednoduché. Vhodné je vyhledání odborníka. Učitelé by měli mít do hloubky nastudovanou problematiku tohoto jevu, neboť jen tak dovedou předejít chybám, které se obvykle při řešení šikany objevují. Úlohou školy je její aktivní řešení, avšak praxe mluví většinou o opaku. Rodina oběti by měla trvat na jejím šetření. Nejdůležitější pro oběť šikany je opora ze strany rodiny, neboť jen tak se šikanované dítě dokáže vrátit k normálnímu životu bez následků.

3 Výzkumné šetření

3.1 Provedení šetření

Údaje potřebné pro svou diplomovou práci jsem získala metodou anonymního dotazníku, který jsem distribuovala mezi žáky ZŠ, Brno-Starý Lískovec, Bosonožská 9 a žáky ZŠ, Brno – Královo Pole, Palackého 68.

Dotazník lze definovat jako měrný prostředek, pomocí kterého je možné zkoumat mínění lidí o jednotlivých jevech.

Položky dotazníku mají být připravené, srozumitelné a jednoznačné, měly by být smysluplně seřazené. Nesmí být sugestivní a měly by zajišťovat jen nezbytné údaje.

Údaje získané pomocí dotazníku by se měly dát snadno třídit.

Respondent odpovídá písemně na předtištěný formulář dle pokynů (návodu) k vyplnění dotazníku.

Výhodou této metody je získání velkého množství informací od vysokého počtu respondentů v krátkém čase. Můžeme také respondentům dopřát dostatek času k zodpovězení všech položek.

Nevýhodou této metody je, že nezjišťuje, jací respondenti jsou, ale jak chtějí být viděni, nebo vidí sami sebe. Odpovědi tak mohou být zkresleny. Můžeme se též setkat s neochotou respondentů dotazník vyplnit a vrátit.

Dotazník jsem sestavila na základě cíle své práce tak, abych mohla potvrdit, či vyvrátit své předpoklady (hypotézy).

Nejprve jsem si vyžádala povolení od ředitelek dvou brněnských ZŠ. Poté jsem dotazníky rozdala v jednotlivých třídách.

Dotazník obsahuje 13 položek. Z celkového počtu je:

9 uzavřených (2., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 13.)

4 polozavřených (3., 10., 11., 12.)

1 otevřená (1.)

Položky se vztahují k potvrzení či vyvrácení hypotéz. Získané údaje budu třídit ručně. Pro názornost a snadné porovnání zjištěných údajů použiji tabulky a grafy.

3.2 Výsledky šetření a jejich analýza

Po svolení ředitelek obou škol jsem dotazníky distribuovala do jednotlivých tříd. ZŠ byly zastoupeny žáky II. stupně – tj. 7., 8. a 9. ročníku.

Celkem jsem distribuovala na ZŠ 160 dotazníků, 80 na ZŠ – Starý Lískovec a 80 na ZŠ – Královo Pole. Ze 160 dotazníků se mi vrátilo 121 dotazníků, neboť většina dětí byla nemocná. Těchto 121 vyplněných dotazníků (100%) jsem použila ke zpracování. Z celkového počtu 121 respondentů je 70 žáků ZŠ – Starý Lískovec a 51 žáků ZŠ – Královo Pole.

Pokud není uvedeno jinak, představují údaje u ZŠ – Starý Lískovec v procentech vždy počet procent z celkového počtu respondentů, tj. ze 70 žáků a to se rovná 100%. A v případě ZŠ Brno – Královo Pole tj. 51 žáků a to je 100%.

Hypotéza č. 1:

Více jak 70% dětí navštěvujících II. stupeň ZŠ se s pojmem šikana již setkala a ví, co tento pojem znamená.

Položka č. 1: Co si představíš pod pojmem šikana?

Položka č. 2: Je rozdíl mezi šikanou a škádlením?

Položka č. 3: Setkal(a) jsi se někdy s pojmem šikana? Pokud ano, kde?

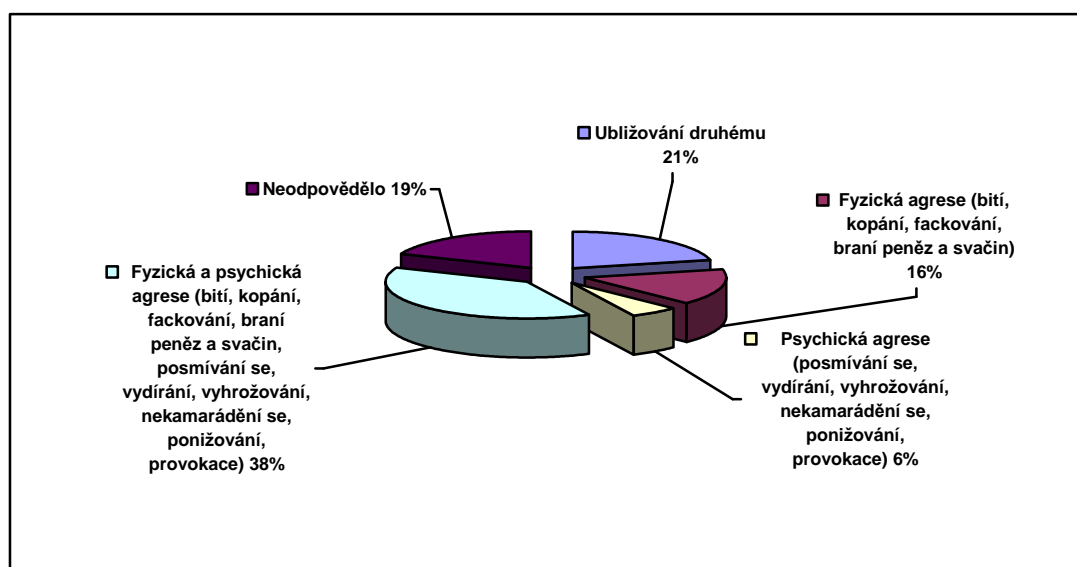
A) ZŠ, Bosonožská ul., Brno – Starý Lískovec

Tabulka č. 1:

Vyjádření k položce č. 1	Počet žáků
Ubližování druhému	15
Fyzická agrese (bití, kopání, fackování, braní peněz a svačin)	11
Psychická agrese (posmívání se, vydírání, vyhrožování, nekamarádění se, ponižování, provokace)	4
Fyzická a psychická agrese (bití, kopání, fackování, braní peněz a svačin, posmívání se, vydírání, vyhrožování, nekamarádění se, ponižování, provokace)	27
Neodpovědělo	13
Celkem	70

Graf č. 1:

Co si představíš pod pojmem šikana?

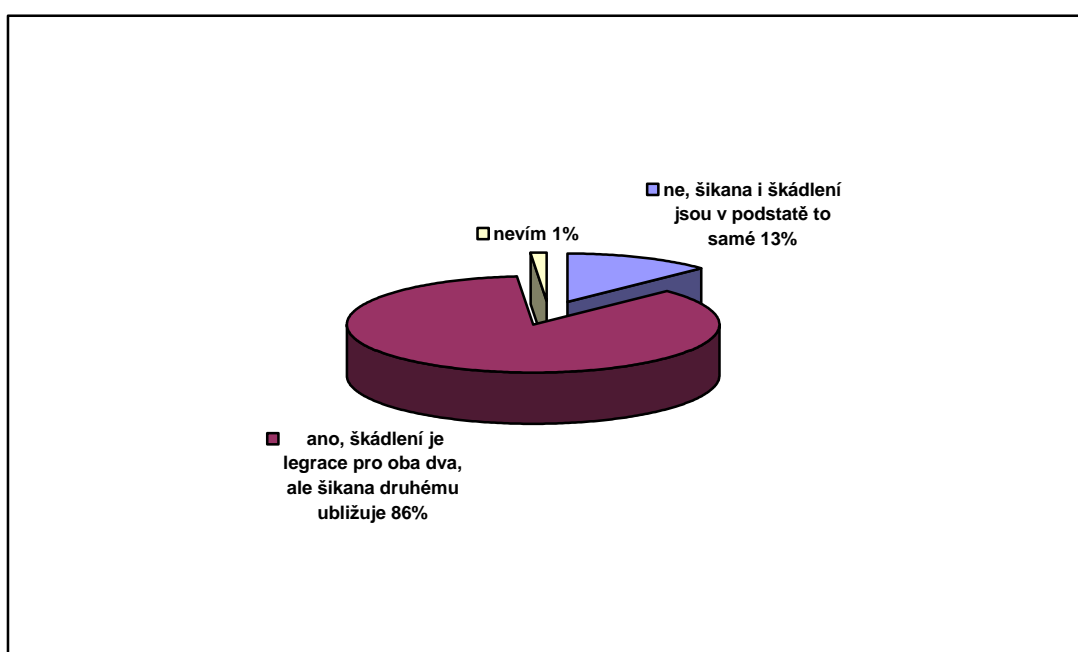

Tabulka č. 2:

Vyjádření k položce č. 2	Počet žáků
Ne, šikana i škádlení jsou v podstatě to samé	9
Ano, škádlení je legrace pro oba dva, ale šikana druhému ubližuje	60
Nevím	1
Celkem	70

Graf č. 2:

Je rozdíl mezi šikanou a škádlením?

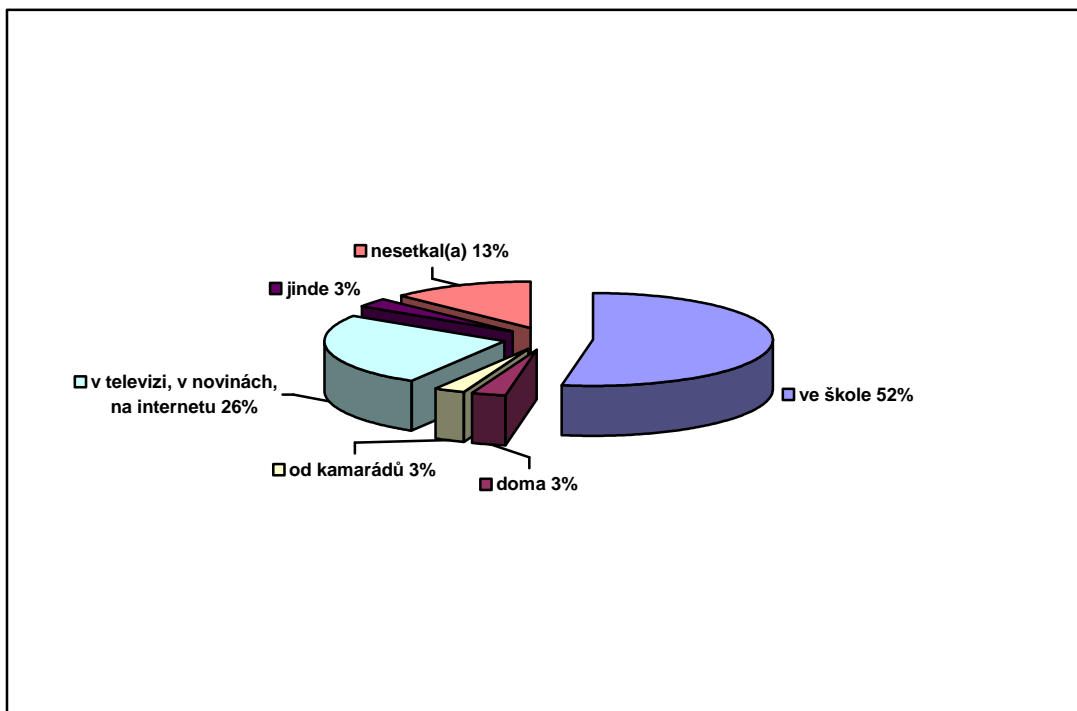

Tabulka č. 3:

Vyjádření k položce č. 3	Počet žáků
Ne	9
Ano, ve škole	37
Ano, doma	2
Ano, od kamarádů	2
Ano, v televizi, v novinách, na internetu	18
Jinde	2
Celkem	70

Graf č. 3:

Setkal(a) jsi se někdy s pojmem šikana? Pokud ano, kde?

Celkový počet žáků – tj. 70 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 1, 2, 3. Položky zjišťují, zda se děti s pojmem šikana již setkaly a vědí, co šikana představuje a jaký je rozdíl mezi šikanou a škádlením. Souhrnně tedy zjišťuje povědomí dětí o šikaně.

Tabulka č. 1 společně s grafem č. 1 zobrazuje, co si děti představují pod pojmem šikana. Z celkového počtu 70 žáků (100%) si pod šikanou 15 žáků (21%) představuje ubližování druhému, 11 žáků (16%) nějakou fyzickou agresi, 4 žáci (6%) psychickou agresi, 27 žáků (38%) fyzickou i psychickou agresi a 13 žáků (19%) neodpovědělo, z čehož vyplývá, že 57 žáků (81%) ví, co šikana představuje.

Tabulka č. 2 společně s grafem č. 2 uvádí, zda si děti uvědomují rozdíl mezi šikanou a škádlením. Z celkového počtu 70 žáků (100%) uvedlo 60 žáků (86%), že mezi šikanou a škádlením rozdíl je; 9 žáků (13%), že mezi nimi rozdíl není a 1 žák (1%) neví. Z výše uvedeného vyplývá, že 60 žáků (86%) si uvědomuje rozdíl mezi šikanou a škádlením.

Tabulka č. 3 a graf č. 3 zobrazují, zda a kde se žáci někdy setkali s pojmem šikana. Z celkového počtu 70 žáků (100%) se s pojmem šikana 9 žáků (13%) nesetkalo a 61 žáků (87%) setkalo - 37 žáků (52%) se s pojmem šikana setkalo ve

škole, 2 žáci (3%) doma, 2 žáci (3%) od kamarádů, 18 žáků (26%) v televizi, na internetu a v novinách a 2 žáci (3%) jinde.

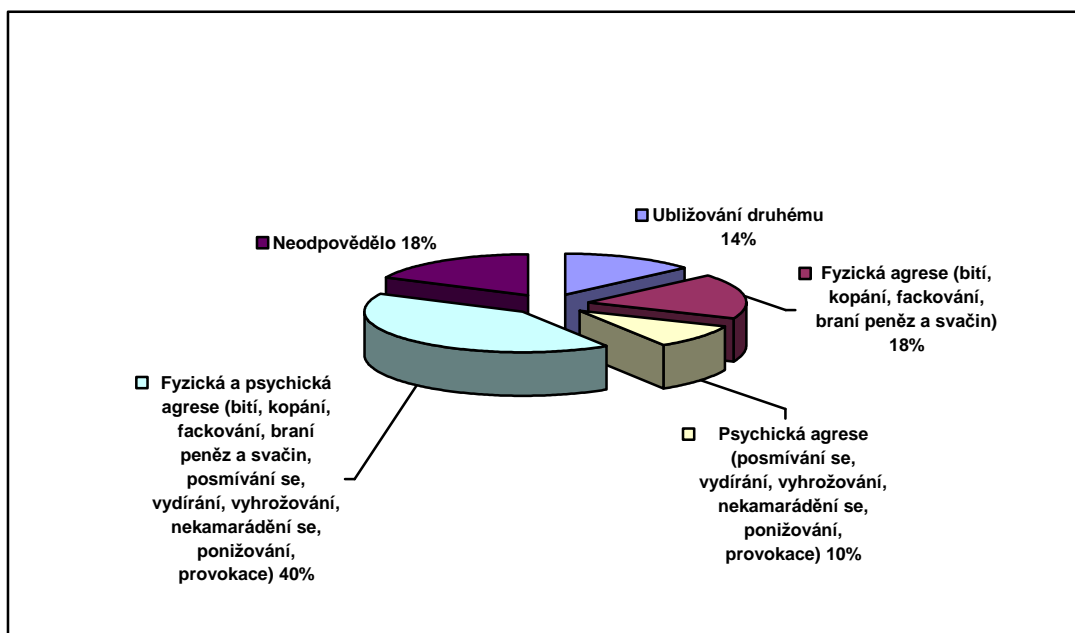
B) ZŠ, Palackého třída, Brno – Královo Pole

Tabulka č. 4:

Vyjádření k položce č. 1	Počet žáků
Ubližování druhému	7
Fyzická agrese (bití, kopání, fackování, braní peněz a svačin)	9
Psychická agrese (posmívání se, vydírání, vyhrožování, nekamarádění se, ponižování, provokace)	5
Fyzická a psychická agrese (bití, kopání, fackování, braní peněz a svačin, posmívání se, vydírání, vyhrožování, nekamarádění se, ponižování, provokace)	21
Neodpovědělo	9
Celkem	51

Graf č. 4:

Co si představíš pod pojmem šikana?

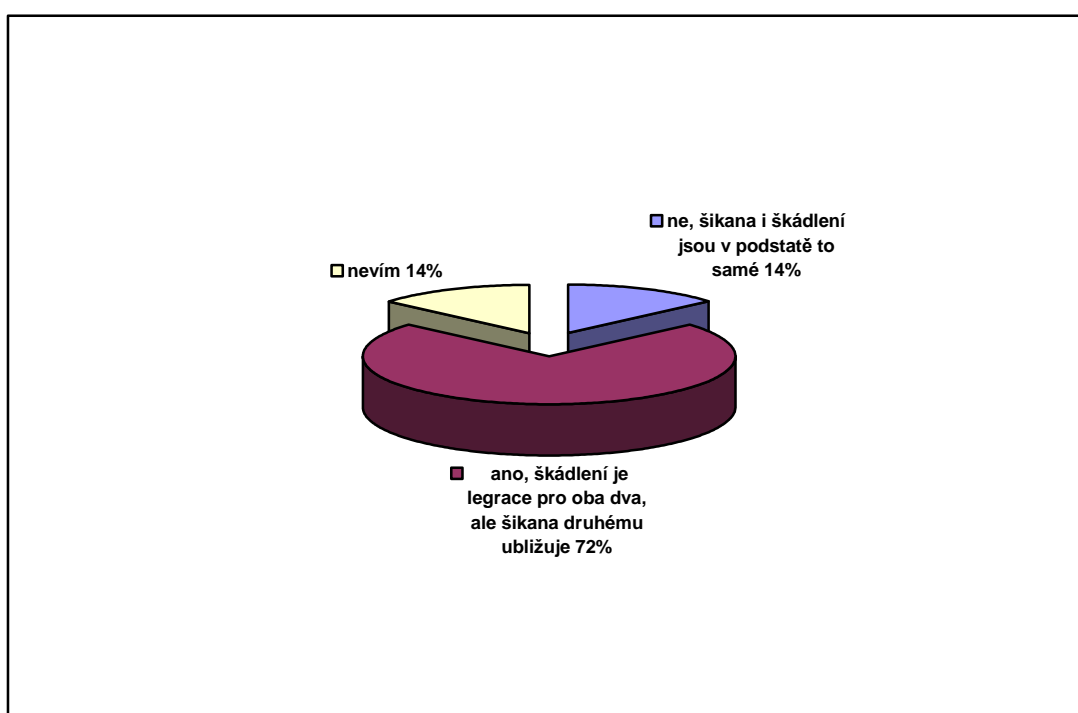

Tabulka č. 5:

Vyjádření k položce č. 2	Počet žáků
Ne, šikana i škádlení jsou v podstatě to samé	7
Ano, škádlení je legrace pro oba dva, ale šikana druhému ubližuje	37
Nevím	7
Celkem	51

Graf č. 5:

Je rozdíl mezi šikanou a škádlením?

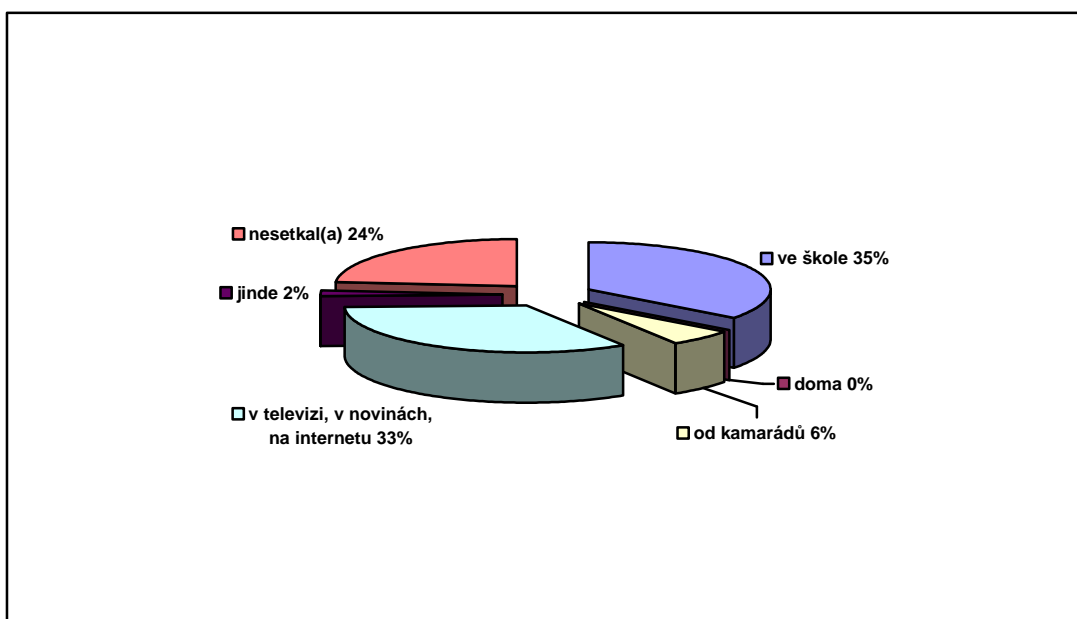

Tabulka č. 6:

Vyjádření k položce č. 3	Počet žáků
Ne	12
Ano, ve škole	18
Ano, doma	0
Ano, od kamarádů	3
Ano, v televizi, v novinách, na internetu	17
Jinde	1
Celkem	51

Graf č. 6:

Setkal(a) jsi se někdy s pojmem šikana? Pokud ano, kde?

Celkový počet žáků – tj. 51 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 1, 2, 3. Položky zjišťují, zda se děti s pojmem šikana již setkaly a vědí, co šikana představuje a jaký je rozdíl mezi šikanou a škádlením. Souhrnně tedy zjišťuje povědomí dětí o šikaně.

Tabulka č. 4 společně s grafem č. 4 zobrazuje, co si děti představují pod pojmem šikana. Z celkového počtu 51 žáků (100%) si pod šikanou 7 žáků (14%) představuje ubližování druhému, 9 žáků (18%) nějakou fyzickou agresi, 5 žáci (10%) psychickou agresi, 21 žáků (40%) fyzickou i psychickou agresi a 9 žáků (18%) neodpovědělo, z čehož vyplývá, že 42 žáků (82%) ví, co šikana představuje.

Tabulka č. 5 společně s grafem č. 5 uvádí, zda si děti uvědomují rozdíl mezi šikanou a škádlením. Z celkového počtu 51 žáků (100%) uvedlo 37 žáků (72%), že mezi šikanou a škádlením rozdíl je; 7 žáků (14%), že mezi nimi rozdíl není a 7 žák (14%) neví. Z výše uvedeného vyplývá, že 37 žáků (72%) si uvědomuje rozdíl mezi šikanou a škádlením.

Tabulka č. 6 a graf č. 6 zobrazují, zda a kde se žáci někdy setkali s pojmem šikana. Z celkového počtu 51 žáků (100%) se s pojmem šikana 12 žáků (24%) nesetkalo a 39 žáků (76%) setkalo - 18 žáků (35%) se s pojmem šikana setkalo ve škole, 3 žáci (6%) od kamarádů, 17 žáků (33%) v televizi, na internetu a v novinách a 1 žák (2%) jinde.

Hypotéza č. 2:

Šikanu jako vážný problém vidí méně než 40% žáků II. stupně brněnských ZŠ.

Položka č. 7: Je podle tebe šikana ve škole vážný problém?

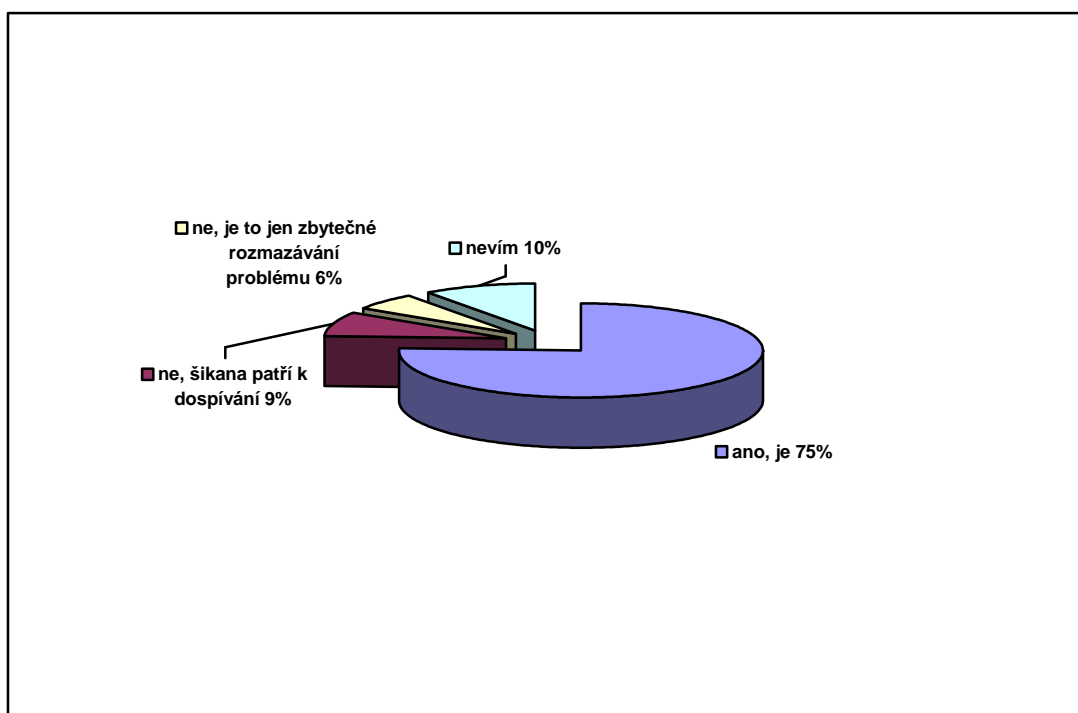
A) ZŠ, Bosonožská ul., Brno – Starý Lískovec

Tabulka č. 7:

Vyjádření k položce č. 7	Počet žáků
Ano, je	53
Ne, šikana patří k dospívání	6
Ne, je to jen zbytečné rozmazávání problému	4
Nevím	7
Celkem	70

Graf č. 7:

Je podle tebe šikana ve škole vážný problém?

Celkový počet žáků – tj. 70 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 7. Položka zjišťuje, zda žáci berou šikanování jako vážný problém.

Tabulka č. 7 a graf č. 7 zobrazují z celkového počtu 70 žáků (100%) 53 žáků (75%), kteří berou šikanu jako vážný problém; 6 žáků (9%), kteří ji berou jako součást dospívání; 4 žáků (6%), kterým šikana připadá jako zbytečné rozmazávání problému a 7 žáků (10%) neví.

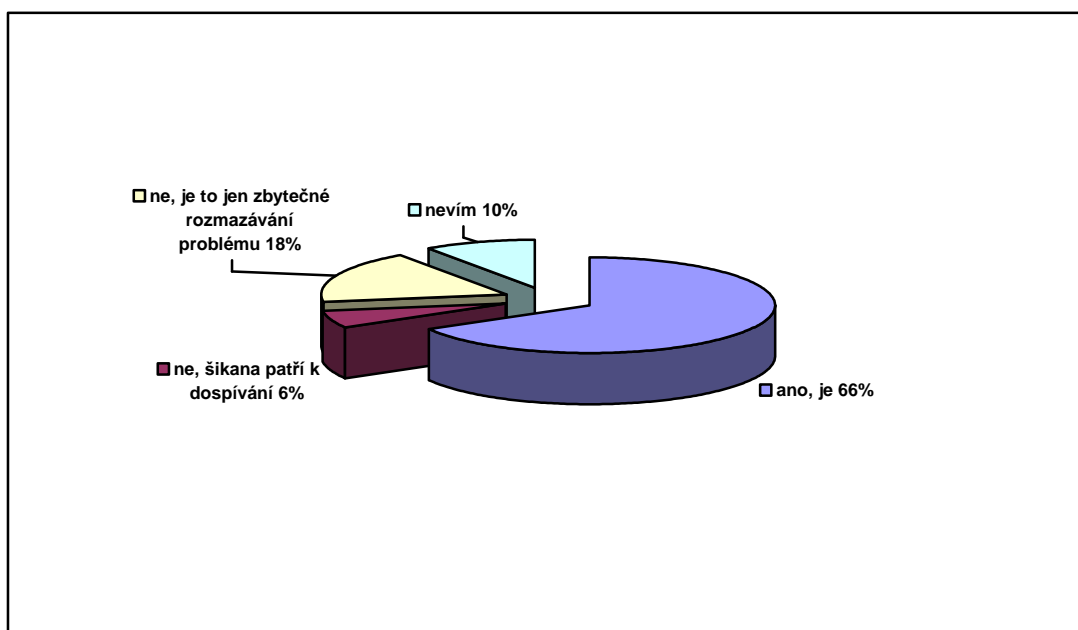
B) ZŠ, Palackého třída, Brno – Královo Pole

Tabulka č. 8:

Vyjádření k položce č. 7	Počet žáků
Ano, je	34
Ne, šikana patří k dospívání	3
Ne, je to jen zbytečné rozmazávání problému	9
Nevím	5
Celkem	51

Graf č. 8:

Je podle tebe šikana ve škole vážný problém?

Celkový počet žáků – tj. 51 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 7. Položka zjišťuje, zda žáci berou šikanování jako vážný problém.

Tabulka č. 8 a graf č. 8 zobrazují z celkového počtu 51 žáků (100%) 34 žáků (66%), kteří berou šikanu jako vážný problém; 3 žáků (6%), kteří berou

jako součást dospívání; 9 žáků (18%), kterým šikana připadá jako zbytečné rozmazávání problému a 5 žáků (10%) neví.

Hypotéza č. 3:

Více jak 50% dětí nechce nebo se bojí pomoci slabšímu spolužákovi, kterému je ubližováno.

Položka č.8: Kluci ze třídy často strkají do slabšího spolužáka a bijí ho. Co uděláš?

Položka č.9: Žáci vaší třídy pořád ubližují jednomu spolužákovi – schovávají mu věci, dělají mu naschvály. Jak se zachováš?

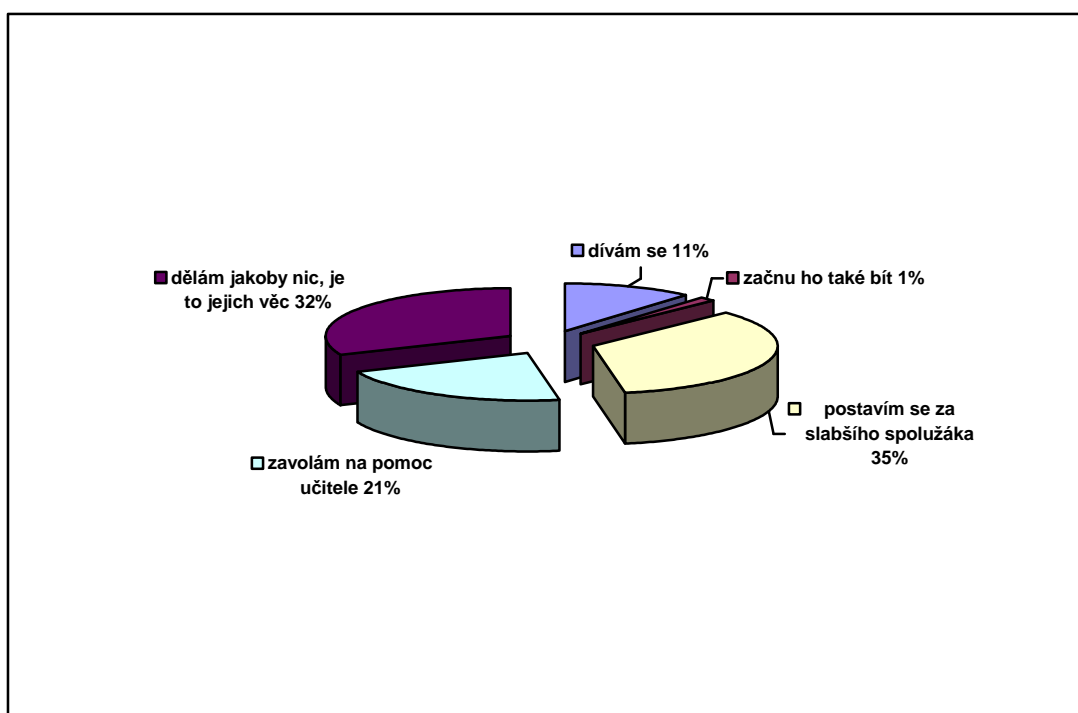
A) ZŠ, Bosonožská ul., Brno – Starý Lískovec

Tabulka č. 9:

Vyjádření k položce č. 8	Počet žáků
Dívám se	8
Začnu ho také bít	1
Postavím se za slabšího spolužáka	24
Zavolám na pomoc učitele	15
Dělám jakoby nic, je to jejich věc	22
Celkem	70

Graf č. 9:

Kluci ze třídy často strkají do slabšího spolužáka a bijí ho. Co uděláš?

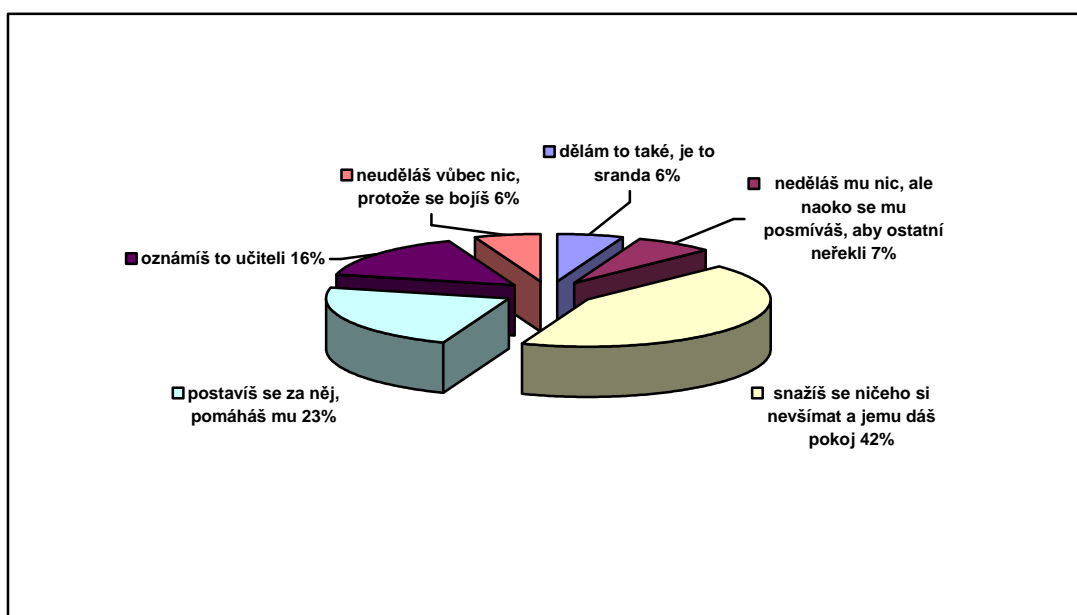

Tabulka č. 10:

Vyjádření k položce č. 9	Počet žáků
Děláš to také, je to sranda	4
Neděláš mu nic, ale naoko se mu posmíváš, aby ostatní neřekli	5
Snažíš se ničeho si nevšímat a jemu dáš pokoj	30
Postavíš se za něj, pomáháš mu	16
Oznámíš to učiteli, učitelce	11
Neuděláš vůbec nic, protože se bojíš	4
Celkem	70

Graf č. 10:

Žáci vaší třídy pořád ubližují jednomu spolužákovi – schovávají mu věci, dělají mu naschvály. Jak se zachováš?

Celkový počet žáků – tj. 70 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 8, 9. Položky zjišťují, zda děti pomohou slabšímu spolužákovi, kterému je ubližováno.

Tabulka č. 9 společně s grafem č. 9 zobrazuje, co děti udělají, v případě, že kluci ze třídy často strkají do slabšího spolužáka a bijí ho. Z celkového počtu 70 žáků (100%) se 8 žáků (11%) zůstane dívat, 1 žák (1%) se přidá a začne ho bít také, 24 žáků (35%) se postaví za slabšího spolužáka, 15 žáků (21%) zavolá na

pomoc učitele a 22 žáků (32%) dělá jakoby nic, protože si myslí, že je to jejich věc.

Tabulka č. 10 a graf č. 10 zobrazují, jak se děti zachovávají, když ostatní žáci jednomu spolužákovi ubližují, schovávají mu věci a dělají naschvály. Z celkového počtu 70 žáků (100%) se 4 žáci (6%) přidají, protože to berou jako srandu; 5 žáků (7%) mu nedělá nic, ale naoko se mu posmívají, aby ostatní neřekli; 30 žáků (42%) se snaží ničeho si nevšímat a jemu dají pokoj; 16 žáků (23%) se za něj postaví; 11 žáků (16%) to oznámí učiteli a 4 žáků (6%) neudělá nic, protože se bojí.

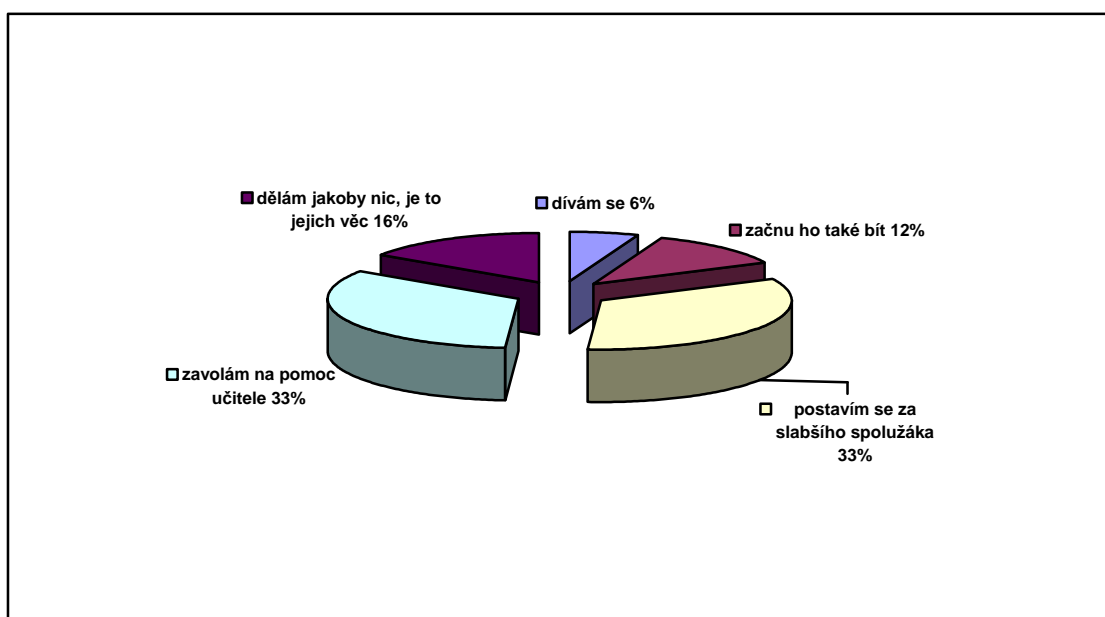
B) ZŠ praktická, Palackého třída, Brno – Královo Pole

Tabulka č. 11:

Vyjádření k položce č. 8	Počet žáků
Dívám se	3
Začnu ho také bít	6
Postavím se za slabšího spolužáka	17
Zavolám na pomoc učitele	17
Dělám jakoby nic, je to jejich věc	8
Celkem	51

Graf č. 11:

Kluci ze třídy často strkají do slabšího spolužáka a bijí ho. Co uděláš?

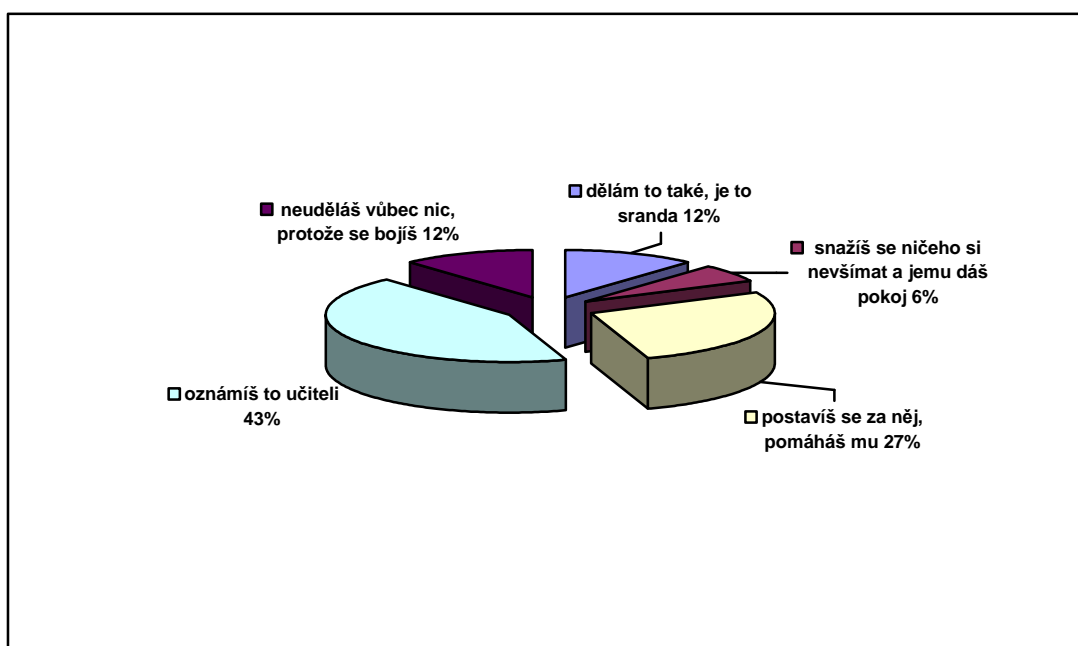

Tabulka č. 12:

Vyjádření k položce č. 9	Počet žáků
Děláš to také, je to sranda	6
Neděláš mu nic, ale naoko se mu posmíváš, aby ostatní neřekli	0
Snažíš se ničeho si nevšímat a jemu dáš pokoj	3
Postavíš se za něj, pomáháš mu	14
Oznámíš to učiteli, učitelce	22
Neuděláš vůbec nic, protože se bojíš	6
Celkem	51

Graf č. 12:

Žáci vaší třídy pořád ubližují jednomu spolužákovi – schovávají mu věci, dělají mu naschvály. Jak se zachováš?

Celkový počet žáků – tj. 51 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 8, 9. Položky zjišťují, zda děti pomohou slabšímu spolužákovi, kterému je ubližováno.

Tabulka č. 11 společně s grafem č. 11 zobrazuje, co děti udělají, v případě, že kluci ze třídy často strkají do slabšího spolužáka a bijí ho. Z celkového počtu 51 žáků (100%) se 3 žáci (6%) zůstanou dívat, 6 žáků (12%) se přidá a začne ho bít

také, 17 žáků (33%) se postaví za slabšího spolužáka, 17 žáků (33%) zavolá na pomoc učitele a 8 žáků (16%) dělá jakoby nic, protože si myslí, že je to jejich věc.

Tabulka č. 12 a graf č. 12 zobrazují, jak se děti zachovávají, když ostatní žáci jednomu spolužákovi ubližují, schovávají mu věci a dělají naschvály. Z celkového počtu 51 žáků (100%) se 6 žáků (12%) přidá, protože to berou jako srandu; 3 žáci (6%) se snaží ničeho si nevšímat a jemu dají pokoj; 14 žáků (27%) se za něj postaví; 22 žáků (43%) to oznámí učiteli a 6 žáků (12%) neudělá nic, protože se bojí.

Hypotéza č. 4:

Více jak 70% dětí ví, co mají dělat v případě, že by staly obětí šikanování a někomu se s ní svěří.

Položka č. 10: Víš, co máš dělat, když tě někdo šikanuje?

Položka č. 11: Svěřil(a) by ses, kdybys byl(a) šikanován(a)? Pokud ano, komu?

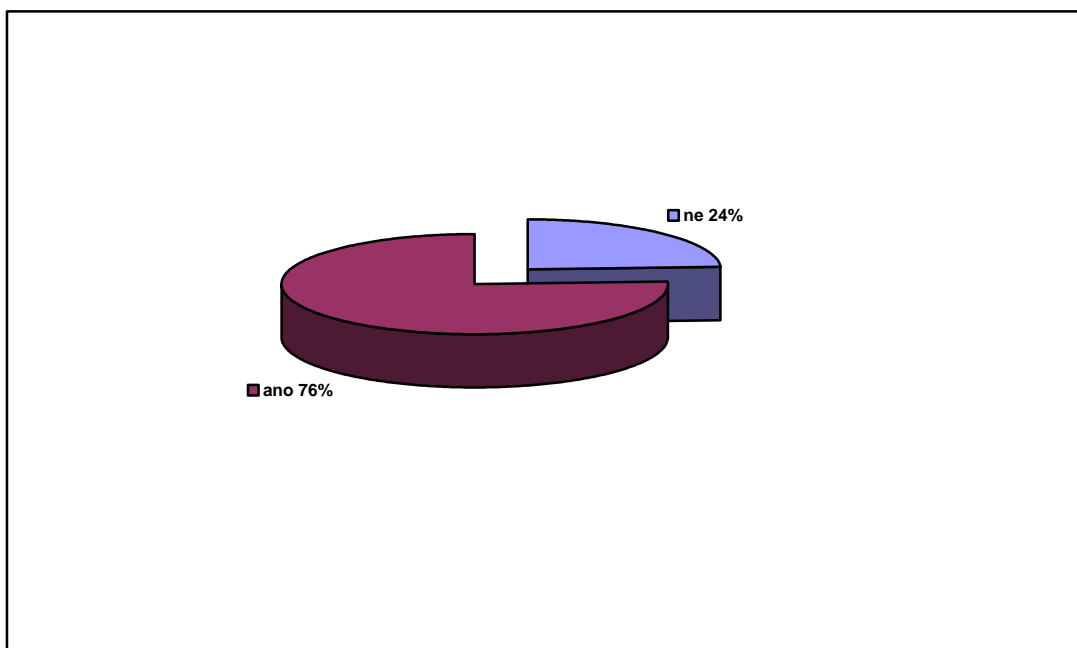
A) ZŠ, Bosonožská ul., Brno – Starý Lískovec

Tabulka č. 13:

Vyjádření k položce č. 10	Počet žáků
Ano	53
Ne	17
Celkem	70

Graf č. 13:

Víš, co máš dělat, když tě někdo šikanuje?

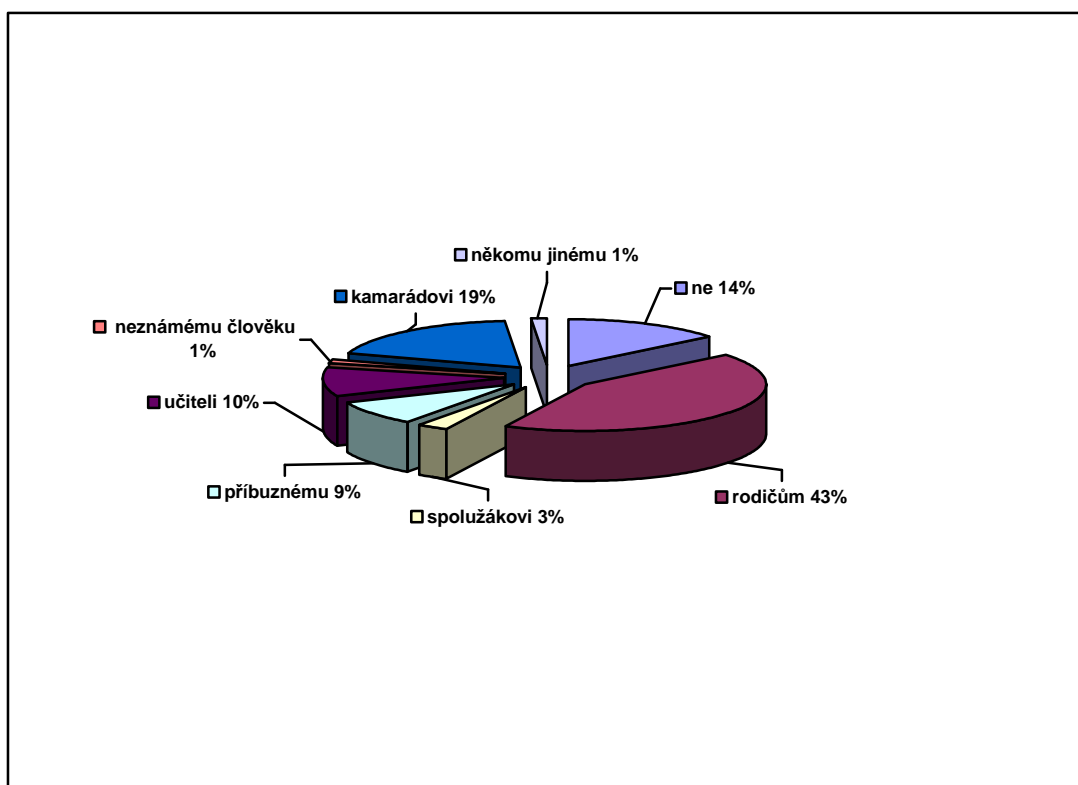

Tabulka č. 14:

Vyjádření k položce č. 11	Počet žáků
Ne	10
Ano, rodičům	30
Ano, spolužákovi	2
Ano, příbuznému	6
Ano, učiteli	7
Ano, neznámému člověku	1
Ano, kamarádovi	13
Ano, policii	0
Ano, někomu jinému	1
Celkem	70

Graf č. 14:

Svěřil(a) by ses, kdybys byl(a) šikanován(a)? Pokud ano, komu?

Celkový počet žáků – tj. 70 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 10, 11. Položky zjišťují, zda děti ví, co mají dělat v případě, že by se staly obětí šikanování a zda vyhledají pomoc.

Tabulka č. 13 společně s grafem č. 13 zobrazuje, zda děti ví, co mají dělat, když je někdo šikanuje. Z celkového počtu 70 žáků (100%) 53 žáků (76%) ví a 17 žáků (24%) neví, co má dělat v případě, že by je někdo šikanoval.

Tabulka č. 14 a graf č. 14 zobrazují, zda by se děti svěřily, kdyby byly šikanované. Z celkového počtu 70 žáků (100%) se 30 žáků (43%) svěří rodičům, 2 žáci (3%) se svěří spolužákovi, 6 žáků (9%) se svěří příbuznému, 7 žáků (10%) se svěří učiteli, 1 žák (1%) se svěří neznámému člověku, 13 žáků (19%) se svěří kamarádovi, 1 žák (1%) se svěří někomu jinému a 10 žáků (14%) nesvěří.

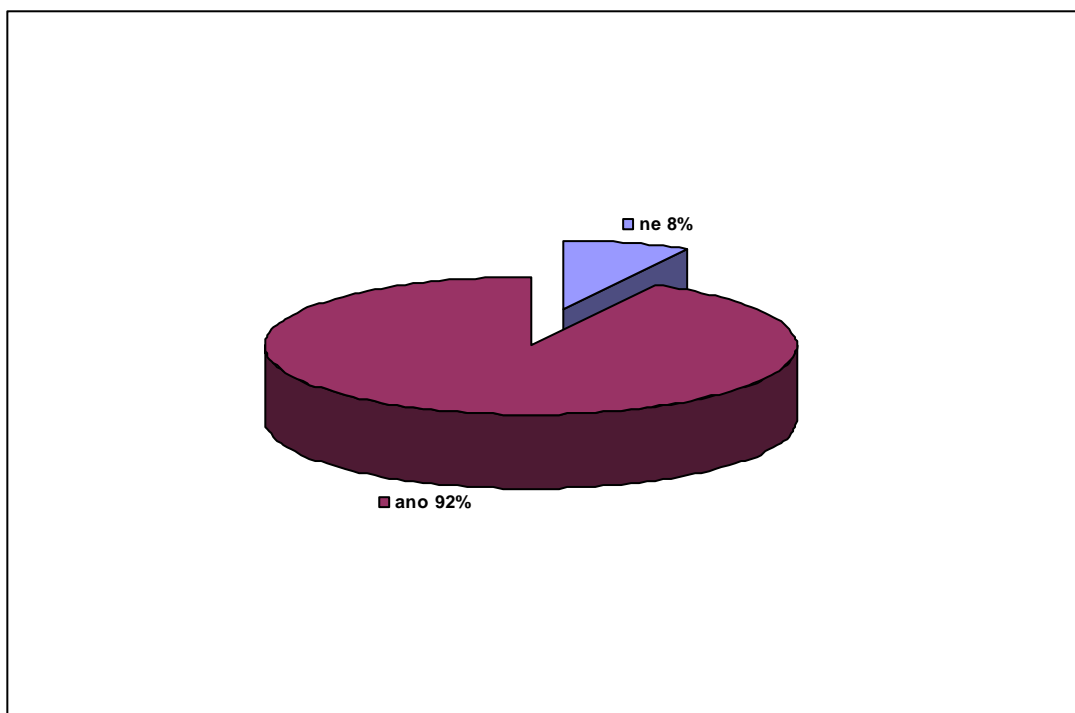
B) ZŠ praktická, Palackého třída, Brno – Královo Pole

Tabulka č. 15:

Vyjádření k položce č. 10	Počet žáků
Ano	47
Ne	4
Celkem	51

Graf č. 15:

Víš, co máš dělat, když tě někdo šikanuje?

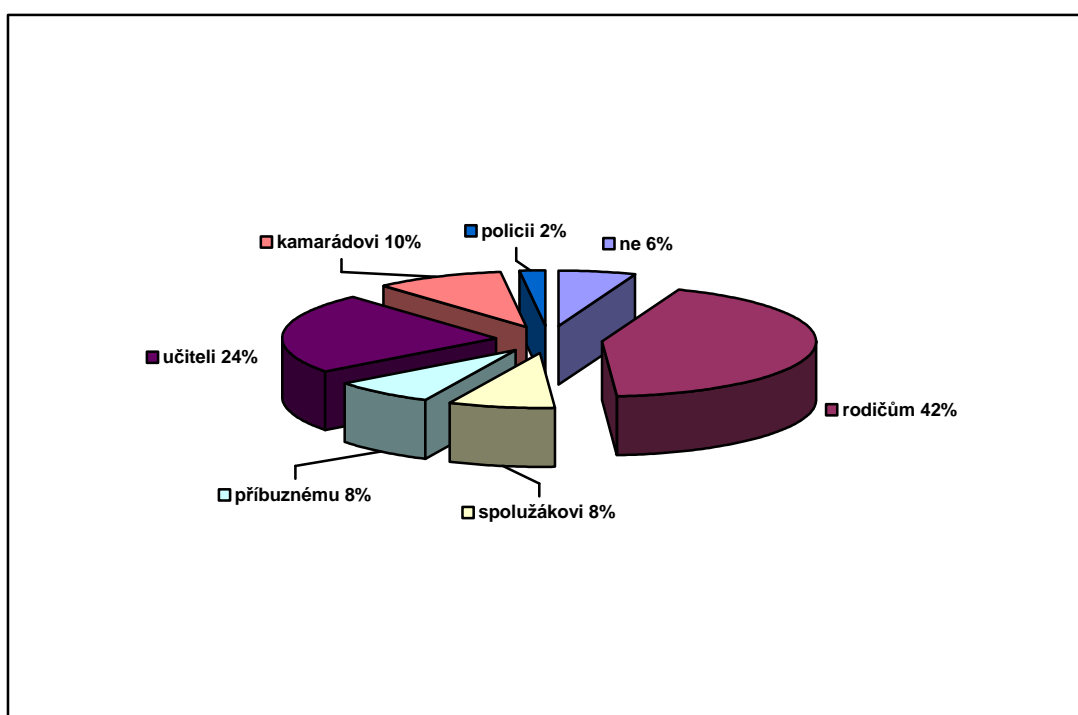

Tabulka č. 16:

Vyjádření k položce č. 11	Počet žáků
Ne	3
Ano, rodičům	22
Ano, spolužákovi	4
Ano, příbuznému	4
Ano, učiteli	12
Ano, neznámému člověku	0
Ano, kamarádovi	5
Ano, policii	1
Ano, někomu jinému	0
Celkem	51

Graf č. 16:

Svěřil(a) by ses, kdybys byl(a) šikanován(a)? Pokud ano, komu?

Celkový počet žáků – tj. 51 žáků (100%) jsem vyhodnocovala ve vztahu k položce č. 10, 11. Položky zjišťují, zda děti ví, co mají dělat v případě, že by se staly obětí šikanování a zda vyhledají pomoc.

Tabulka č. 15 společně s grafem č. 15 zobrazuje, zda děti ví, co mají dělat, když je někdo šikanuje. Z celkového počtu 51 žáků (100%) 47 žáků (92%) ví a 4 žáků (8%) neví, co má dělat v případě, že by je někdo šikanoval.

Tabulka č. 16 a graf č. 16 zobrazují, zda by se děti svěřily, kdyby byly šikanované. Z celkového počtu 51 žáků (100%) se 22 žáků (42%) svěří rodičům, 4 žáků (8%) se svěří spolužákovi, 4 žáků (8%) se svěří příbuznému, 12 žáků (24%) se svěří učiteli, 5 žáků (10%) se svěří kamarádovi, 1 žáků (2%) se svěří policii a 3 žáků (6%) nesvěří.

Hypotéza č. 5:

Zkoumané brněnské školy se aktivně zabývá prevencí a řešením šikany.

A) ZŠ, Bosonožská ul., Brno – Starý Lískovec

- 1. Považujete šikanování na vaší škole za**
Problém, který však není horší než na ostatních školách
- 2. Šikanování považujete za**
Jednu z řady forem agresivního chování
- 3. Jak velké zatížení ve Vaší práci znamená řešení případů šikanování?**
Oproti jiným výchovným problémům není tak časté
- 4. Jakou cestou se o nich nejčastěji dozvíte?**
 - dítě se na Vás samo obrátí
 - upozorní jiné dítě
 - upozorní rodiče oběti
- 5. Diskutují často učitelé na vaší škole s dětmi o tomto problému?**
Ano.
- 6. Jsou žáci vaší školy seznamováni s pojmem šikana? Jakým způsobem?**
Třídnické hodiny, výukové programy.
- 7. Jsou žáci informováni o tom, co mají v případě šikany dělat? Jakým způsobem to uskutečňujete?**
Žáci jsou informováni na třídnických hodinách, prostřednictvím nástěnky, webové stránky.
- 8. Co vaše škola dělá pro prevenci šikany?**
Máme vypracovaný program proti šikanování.
- 9. Existuje na vaší škole schránka důvěry? Využívají ji žáci?**
Ano, máme schránku a žáci ji využívají.
- 10. S kým nejčastěji spolupracujete (osoby, instituce) při řešení problematiky šikany mezi dětmi ve škole?**
Poradenské středisko PPP – Sládkova.
- 11. Od koho byste uvítali větší pomoc při prevenci a řešení šikany na vaší škole?**
Od soc. odboru ÚMČ.
- 12. Využíváte v souvislosti s šikanou často spolupráci rodičů dětí?**
Ano.

13. Myslíte si, že učitelé mají dostatečné znalosti na to, aby mohli šikaně účinněji přecházet? Prosím, zdůvodněte odpověď:

Všichni učitelé byli proškoleni, jak rozpoznat šikanu, jak ji řešit a jakým způsobem jí předcházet.

Výchovný poradce této školy vidí šikanu jako problém, který není horší jak na jiné škole. Oproti jiným výchovným problémům není tak častý. O šikanování se dozví nejčastěji od dětí či rodičů, z čehož může vyplývat, že pedagogové si sami projevů šikany nevšimnou. S dětmi na toto téma diskutují a informují je na třídnických hodinách, prostřednictvím nástěnky a webových stránek, co mají v případě šikany dělat. Škola má vypracovaný program proti šikanování. Děti využívají možnosti schránky důvěry. Vyučující jsou proškoleni, jak rozpoznat šikanu, jak ji řešit a jakým způsobem jí předcházet. Škola spolupracuje s rodiči, PPP a očekává větší spolupráci se sociálním odborem ÚMČ.

B) ZŠ praktická, Palackého třída, Brno – Královo Pole

- 1. Považujete šikanování na vaší škole za**
problém, který však není horší než na ostatních školách
- 2. Šikanování považujete za**
nebezpečnou formu agresivního chování
- 3. Jak velké zatížení ve Vaší práci znamená řešení případů šikanování?**
Oproti jiným výchovným problémům není tak časté.
- 4. Jakou cestou se o nich nejčastěji dozvíte?**
dítě se na Vás samo obrátí
upozorní jiné dítě
upozorní rodiče oběti
upozorní jiní učitelé
- 5. Diskutují často učitelé na vaší škole s dětmi o tomto problému?**
Ano.
- 6. Jsou žáci vaší školy seznamováni s pojmem šikana? Jakým způsobem?**
Od třídních učitelů, v každé třídě je leták o šikaně. Dále besedy, výukové programy, náplně hodin občanské a rodinné výchovy.
- 7. Jsou žáci informováni o tom, co mají v případě šikany dělat? Jakým způsobem to uskutečňujete?**
Osobní návštěvou tříd – pracovníci ŠPP. Letáky ve třídách, při programech MP Brno.

8. Co vaše škola dělá pro prevenci šikany?

Třídní učitelé mají v měsíčním plánu prevence zahrnuté téma šikany. Na třídních schůzkách jsou rodiče informováni o tomto problému. Pedagogičtí pracovníci mapují vztahy ve třídách s cílem upozornit na nežádoucí chování.

Uskutečňujeme preventivní programy interní a externí. Dobré vztahy mezi žáky a učiteli (důvěra, osobní zájem).

9. Existuje na vaší škole schránka důvěry? Využívají ji žáci?

Ano, máme schránku důvěry, ale moc ji žáci nevyužívají.

10. S kým nejčastěji spolupracujete (osoby, instituce) při řešení problematiky šikany mezi dětmi ve škole?

Rodiče, poradenské centrum, soc. pracovníci OSPOD, metodik prevence, školní psycholožka, policíí.

11. Od koho byste uvítali větší pomoc při prevenci a řešení šikany na vaší škole?

Od institucí, které mají preventivní programy. Možnost častějších návštěv zážitkových aktivit – zdarma.

12. Využíváte v souvislosti s šikanou často spolupráci rodičů dětí?

Považujeme to za jednu z klíčových spoluprací. Škola jako institut nemá prostor kromě kázeňských postihů pro postihy agresorů.

13. Myslíte si, že učitelé mají dostatečné znalosti na to, aby mohli šikaně účinněji přecházet? Prosím, zdůvodněte odpověď:

Ano, jsou seznámeni s manuálem (program proti šikanování), jsou jim známy přímé a nepřímé znaky šikanování, je obtížné samozřejmě v některých případech šikanu odhalit...

Výchovný poradce této školy vidí šikanu jako problém, který není horší jak na jiné škole. Oproti jiným výchovným problémům není tak častý. O šikanování se dozví nejčastěji od dětí, rodičů, ale i učitelů. S dětmi na toto téma diskutují s třídními učiteli. Informují je, co mají v případě šikany dělat prostřednictvím letáků, besed, výukových programů, náplní hodin OV a RV, návštěvou tříd ŠPP, programů MP Brno. Děti možnosti schránky důvěry moc nevyužívají, z čehož může vyplývat, že se svěří jiným způsobem - osobně. Vyučující jsou seznámeni s programem proti šikanování. Důležitou roli z pohledu výchovného poradce hraje spolupráce s rodiči dětí. Škola spolupracuje i s řadou institucí a očekává větší spolupráci s dalšími institucemi zabývající se preventivními programy pro děti.

Závěr

Šikanování patří mezi sociálně patologické jevy. Školní šikana představuje chování, které se vyznačuje fyzickým a psychickým týráním žáka jeho spolužáky. Netýká pouze hlavních aktérů šikany – tj. agresora a oběti, ale i celé skupiny. Důležitými charakteristikami šikany je nepoměr sil účastníků šikany, opakovanost a úmysl ublížit druhému.

V posledních desetiletích stoupá aktuálnost a rozmach šikany. Na místě je tedy důkladné zabývání se nejen jejím řešením, ale i prevencí. Prevence představuje soubor opatření, které nám pomáhá v tom, aby k šikaně vůbec nedošlo, popř. se zmírnily její projevy. Možných cest k prevenci existuje celá řada, přesto k šikaně dochází v masovém měřítku. Rozkrytí šikany v pokročilém stádiu vývoje není jednoduché. Vhodné je vyhledání odborníka. Učitelé by měli mít do hloubky nastudovanou problematiku tohoto jevu, neboť jen tak dovedou předejít chybám, které se obvykle při řešení šikany objevují. Úlohou školy je její aktivní řešení, což v praxi vždy není. Rodina oběti by měla trvat na jejím vyšetření. Nejdůležitější pro oběť šikany je opora ze strany rodiny, neboť jen tak se dětská oběť dokáže vrátit k normálnímu životu bez následků.

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit, do jaké míry jsou žáci II. stupně ZŠ o šikaně informováni a jaké k ní a jejímu řešení zaujímají postoje. Dalším cílem bylo zjistit, zda se zkoumané ZŠ zabývají prevencí a řešením šikany.

Na základě zpracování a vyhodnocení anonymních dotazníků jsem došla k těmto závěrům:

Hypotéza č. 1:

„Více jak 70% dětí navštěvujících II. stupeň ZŠ se s pojmem šikana již setkala a ví, co tento pojem znamená.“

A, ZŠ – Starý Lískovec: Z šetření vyplývá, že 57 žáků (81%) ví, co šikana představuje; že 60 žáků (86%) si uvědomuje rozdíl mezi šikanou a šikádlením a že 61 žáků (87%) se pojmem šikana již setkala.

B, ZŠ – Královo pole: Z šetření vyplývá, že 42 žáků (82%) ví, co šikana představuje, že 39 žáků (76%) se s pojmem šikana setkala a že 37 žáků (72%) si uvědomuje rozdíl mezi šikanou a šikádlením.

Na základě zjištěného považuji tuto hypotézu **za potvrzenou.**

Hypotéza č. 2:

„Šikanu jako vážný problém vidí méně než 40% žáků II. stupně brněnských ZŠ.“

A, ZŠ – Starý Lískovec: Z šetření vyplývá, že z celkového počtu 70 žáků (100%) 53 žáků (75%) bere šikanu jako vážný problém.

B, ZŠ – Královo pole: Z šetření vyplývá, že z celkového počtu 51 žáků (100%) 34 žáků (66%) bere šikanu jako vážný problém.

Na základě těchto informací považuji tuto hypotézu **za nepotvrzenou.**

Hypotéza č. 3:

„Více jak 50% dětí nechce nebo se bojí pomoci slabšímu spolužákovi, kterému je ubližováno.“

A, ZŠ – Starý Lískovec:

Z šetření vyplývá, že z celkového počtu 70 žáků (100%):

- nepomůže slabšímu spolužákovi, kterému je ubližováno, 31 žáků (44%);
- nepomůže spolužákovi, když mu ostatní ubližují, schovávají mu věci a dělají naschvály, 43 žáků (61%).

B, ZŠ – Královo pole:

Z šetření vyplývá, že z celkového počtu 51 žáků (100%):

- nepomůže slabšímu spolužákovi, kterému je ubližováno, 17 žáků (34%);
- nepomůže spolužákovi, když mu ostatní ubližují, schovávají mu věci a dělají naschvály, 15 žáků (30%).

Na základě těchto informací považuji tuto hypotézu **za nepotvrzenou.**

Hypotéza č. 4:

„Více jak 70% dětí ví, co mají dělat v případě, že by staly obětí šikanování a někomu se s ní svěřít.“

A, ZŠ – Starý Lískovec:

Z šetření vyplývá, že z celkového počtu 70 žáků (100%)

- 53 žáků (76%) ví, co má dělat v případě, že by je někdo šikanoval;
- by se s šikanou svěřilo, v případě, že by se stali obětí šikany, 60 žáků (86%).

B, ZŠ – Královo pole:

Z šetření vyplývá, že z celkového počtu 70 žáků (100%)

- 47 žáků (92%) ví, co má dělat v případě, že by je někdo šikanoval;
- by se s šikanou svěřilo, v případě, že by se stali obětí šikany, 48 žáků (94%).

Vzhledem k dosaženým výsledkům považuji tuto hypotézu **za potvrzenou.**

Hypotéza č. 5:

„Zkoumaná brněnská škola se aktivně zabývá prevencí a řešením šikany.“

A, ZŠ – Starý Lískovec: Výchovný poradce této školy vidí šikanu jako problém, který není horší jak na jiné škole. Oproti jiným výchovným problémům není tak častý. O šikanování se dozví nejčastěji od dětí či rodičů, z čehož může vyplývat, že pedagogové si sami projevů šikany nevšimnou. S dětmi na toto téma diskutují a informují je na třídnických hodinách, prostřednictvím nástěnky a webových stránek, co mají v případě šikany dělat. Škola má vypracovaný program proti šikanování. Děti využívají možnosti schránky důvěry. Vyučující jsou proškoleni, jak rozpoznat šikanu, jak ji řešit a jakým způsobem jí předcházet. Škola spolupracuje s rodiči, PPP a očekává větší spolupráci se sociálním odborem ÚMČ.

B, ZŠ – Královo pole: Výchovný poradce této školy vidí šikanu jako problém, který není horší jak na jiné škole. Oproti jiným výchovným problémům není tak častý. O šikanování se dozví nejčastěji od dětí, rodičů, ale i učitelů. S dětmi na toto téma diskutují s třídními učiteli. Informují je, co mají v případě šikany dělat prostřednictvím letáků, besed, výukových programů, náplní hodin OV a RV, návštěvou tříd ŠPP, programů MP Brno. Děti možnosti schránky důvěry moc nevyužívají, z čehož může vyplývat, že se svěří jiným způsobem - osobně. Vyučující jsou seznámeni s programem proti šikanování. Důležitou roli z pohledu výchovného poradce hraje spolupráce s rodiči dětí. Škola spolupracuje i s řadou institucí a očekává větší spolupráci s dalšími institucemi zabývající se preventivními programy pro děti.

Hypotézu považuji **za potvrzenou.**

Domnívám se, že cíl, který jsem si stanovila, jsem splnila.

Resumé

Školní šikana představuje chování, které se vyznačuje fyzickým a psychickým týráním žáka jeho spolužáky. Netýká pouze agresora a oběti, ale celé skupiny. Důležitými charakteristikami šikany je nepoměr sil účastníků šikany, opakovanost a úmysl ublížit druhému. V posledních desetiletích stoupá aktuálnost a rozmach šikany. Na místě je tedy důkladné zabývání se nejen jejím řešením, ale i prevencí.

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit, do jaké míry jsou žáci II. stupně ZŠ o šikaně informováni a jaké k ní a jejímu řešení zaujímají postoje. Dalším cílem bylo zjistit, zda se zkoumané ZŠ zabývají prevencí a řešením šikany.

Na základě zpracování a vyhodnocení anonymních dotazníků jsem došla k závěru, že:

1. většina žáků navštěvujících II. stupeň ZŠ:
 - se s pojmem šikana již setkala a ví, co tento pojem znamená;
 - vidí šikanu jako vážný problém;
 - ví, co má dělat v případě, že by staly obětí šikanování;
 - se někomu se s šikanou svěří.
2. zkoumané brněnské školy se aktivně zabývají prevencí a řešením šikany.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou šikanování na brněnských základních školách.

Obsahem práce v teoretické části je seznámení s pojmem šikana. Analyzuje její vznik, jaké jsou její příčiny a projevy, jak se řeší a jak jí předcházet.

Praktická část zobrazuje výsledky výzkumu dvou brněnských škol.

Klíčová slova

Šikana, základní škola, oběť, agresor, sociálně patologické jevy, prevence, řešení, výzkum, dotazník.

Annotation

This thesis deals with problems of the chicane at Brno primary schools.

The subject of the theoretical part is the identification of the term chicane. We analyse the origin of the chicane, its causers and its demonstration, how to solve this problem and how to prevent it.

The practical part represents the research results of two Brno schools.

Keywords

Chicane, primary school, victim, agressor, social-pathology phenomenons, prevention, solution, research, question-form.

Seznam použité literatury

1. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
2. BOURCET, S., GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha: Albatros, 2006, 71s. ISBN 80-00-01552-8.
3. ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1997, 173 s. ISBN 80-7178-157-6.
4. HELMUT, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000, 126 s. ISBN 80-86299-22-8.
5. JILČÍK, T., Plšková A., Zapletal L. *Sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2005, 51 s.
6. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, 255s. ISBN 80-7178-513-X.
7. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
8. MÜHLPACHR, P. *Kapitoly ze sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003, 84 s.
9. NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. Praha: Grada, 1996, 123s. ISBN 80-7169-253-0.
10. ONDRÁČEK P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo...* Praha: ISV, 2003, 169 s. ISBN 80-86642-18-6.
11. ŘEHOŘ, A. *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské práce*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, 45 s.
12. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
13. *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy čj.: 28 275/2000-22
14. <http://www.ceskaskola.cz>
15. <http://www.minimalizacesikany.cz>
16. <http://www.sikana.org>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník pro žáky

Příloha č. 2: Dotazník pro výchovné poradce

Příloha č. 1: Dotazník pro žáky

Anonymní dotazník

**OZNAČ, PROSÍM, PRAVDIVOU ODPOVĚĎ.
NEPODEPISUJ SE!**

1. Co si představíš pod pojmem šikana? Odpověz vlastními slovy.

2. Je rozdíl mezi šikanou a škádlením?

- a) ne, šikana i škádlení jsou v podstatě to samé
- b) ano, škádlení je legrace pro oba dva, ale šikana druhému ubližuje
- c) nevím

3. Setkal(a) jsi se někdy s pojmem šikana?

ANO NE

Pokud ano, kde?

- a) Ve škole
- b) Doma
- c) Od kamarádů
- d) V televizi, v novinách, na internetu
- e) Jinde, kde? _____

4. Zabývali jste se někdy ve vyučovací hodině tématem šikany?

ANO NE

5. Jaká forma ubližování je pro tebe horší?

- a) fyzická (bití, kopání, fackování, podkopávání nohou)
- b) psychická (nadávky, posměch, vyhrožování, nevšímavost)

6. Myslíš si, že existuje šikana ve škole?

ANO NE

7. Je podle tebe šikana ve škole vážný problém?

- a) ano, je
- b) ne, šikana patří k dospívání
- c) ne, je to jen zbytečné rozmazávání problému
- d) nevím

8. Kluci ze třídy často strkají do slabšího spolužáka a bijí ho. Co uděláš?

- a) dívám se
- b) začnu ho také bít
- c) postavím se za slabšího spolužáka
- d) zavolám na pomoc učitele
- e) dělám jakoby nic, je to jejich věc

9. Žáci vaší třídy pořád ubližují jednomu spolužákovi – schovávají mu věci, dělají mu naschvály. Jak se zachováš?

- a) děláš to také, je to sranda
- b) neděláš mu nic, ale naoko se mu posmíváš, aby ostatní neřekli
- c) snažíš si ničeho nevšímat a jemu dáš pokoj
- d) postavíš se za něj, pomáháš mu
- e) oznámíš to učiteli, učitelce
- f) neuděláš vůbec nic, protože se bojíš

10. Víš, co máš dělat, když tě někdo šikanuje?

- a) ne
- b) ano

Napiš, prosím, co uděláš: _____

11. Svěřil(a) by ses, kdybys byl(a) šikanován(a)?

ANO

NE

Pokud ano, komu?

- a) rodičům
- b) spolužákovi
- c) příbuznému
- d) učiteli
- e) neznámému člověku
- f) kamarádovi
- g) policii
- h) někomu jinému, napiš prosím komu _____

12. Myslíš, že je dobré požádat o pomoc učitele?

- a) Ano
Proč?.....
- b) Ne
Proč?.....

13. Myslíš si, že jsou učitelé a škola schopni zabránit šikaně a řešit tento problém tak, aby byly ochráněny oběti šikany (ti, kterým je úmyslně ubližováno)?

- a) ano
- b) ne

Příloha č. 2: Dotazník pro výchovné poradce

Instrukce: Na níže uvedené otázky odpovězte tím, že zakroužkujete písmeno správné varianty (na některé otázky je možné i více odpovědí), případně doplňte otázku vlastními slovy. U otevřených otázek můžete využít obšírnější odpovědi. Odpovídejte, prosím, upřímně. Dotazník je anonymní, slouží pouze k průzkumu. Děkuji.

- 1. Považujete šikanování na vaší škole za**
 - a) příležitostný jev
 - b) problém, který však není horší než na ostatních školách
 - c) velký problém
 - d) na naší škole šikana není

- 2. Šikanování považujete za**
 - a) součást procesu dospívání, kterou prochází každé dítě
 - b) jednu z řady forem agresivního chování
 - c) nebezpečnou formu agresivního chování

- 3. Jak velké zatížení ve Vaší práci znamená řešení případů šikanování?**
 - a) značné, převažuje nad řešením ostatních výchovných problémů
 - b) oproti jiným výchovným problémům není tak časté
 - c) jiné vyjádření: _____

- 4. Jakou cestou se o nich nejčastěji dozvíte?**
 - a) dítě se na Vás samo obrátí
 - b) upozorní jiné dítě
 - c) upozorní rodiče oběti
 - d) upozorní rodiče jiných dětí
 - e) upozorní jiní učitelé
 - f) upozorní jiná instituce
 - g) šikanování se projeví v souvislosti s jiným výchovným problémem
 - h) šikanování se projeví jiným způsobem

- 5. Diskutují často učitelé na vaší škole s dětmi o tomto problému?**
 - a) ano
 - b) ne
 - c) nevím

- 6. Jsou žáci vaší školy seznamováni s pojmem šikana? Jakým způsobem?**

- 7. Jsou žáci informováni o tom, co mají v případě šikany dělat? Jakým způsobem to uskutečňujete?**

8. Co vaše škola dělá pro prevenci šikany?

9. Existuje na vaší škole schránka důvěry? Využívají ji žáci?

10. S kým nejčastěji spolupracujete (osoby, instituce) při řešení problematiky šikany mezi dětmi ve škole?

11. Od koho byste uvítali větší pomoc při prevenci a řešení šikany na vaší škole?

12. Využíváte v souvislosti s šikanou často spolupráci rodičů dětí?

13. Myslíte si, že učitelé mají dostatečné znalosti na to, aby mohli šikaně účinněji přecházet? Prosím, zdůvodněte odpověď:
